Poštarina plaćena u gotovom.

VIJENAC

LIST ZA KNJIŽEVNOST I UMJETNOST

1925

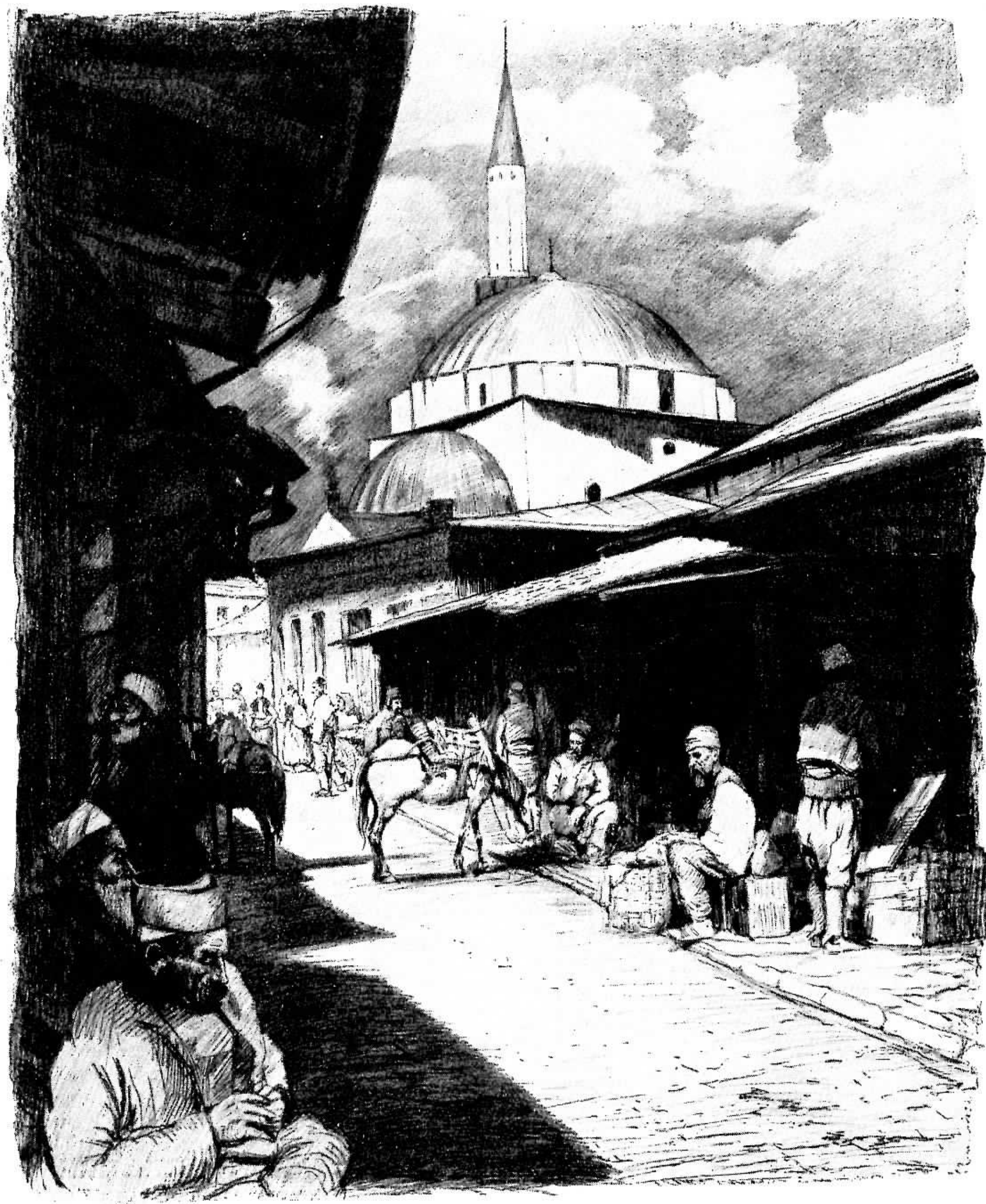
KNJIGA V. / UREĐUJE DR. F. NIKOLIĆ / BROJ 10.

29215

SADRŽAJ:

LISTAK:

»Vijenac« izlazi svakog 2. i 16. u mjesecu. Cijena mu je mjesečno D 20.—. Pojedini broj stoji D 12.—. Uprava »Vijenca« nalazi se u Medulićevoj ul. 30. Novac se šalje poštanskom čekovnom uredu u Zagrebu za upravu »Vijenca« na br. 34.649. Rukopisi se šalju dru. Ferdi Nikoliću, Zagreb, Medulićeva 30, I. i ne vraćaju se.

M. D. GJURIĆ:
SARAJEVO, BEGOVA DŽAMIJA

VIJENAC

GODINA III. U ZAGREBU, 16. STUDENOGA 1925. KNJIGA V., 10.

REZIGNACIJA KRALJA ROLLONA

(Iz romana »A contra E«).

Na jednom otoku u Oceanu živio je jedan kralj po imenu Rollon. Njegov otok zvao se Veliocasses i bio je, prije katastrofalne nivelacije Atlantika, u drugoj polovici dvadesetog vijeka, sastavni dio evropskog kontinenta. Otkinut prije više od trista godina od majčice Evrope ovaj je otok imao jednu egzotičnu naročitost: ostao je nepromijenjen onakav, kakav je bio u dvadesetom stoljeću.

Kroz otok Veliocasses vijugala je jedna meandrička rijeka, uz koju se nizala prava pravcata prastara romantična i uboga sela, i na kojoj je ležala i prijestonica kralja Rollona, grad Ratumagos. Rijeka je dijelila grad na dva dijela. Na desnoj obali vodile su uske ravne ulice pored malenih kućica s jedva pet spratova i — o čuda! — pored čudnih napirlitanih kuća, s mnogo glavnih vratiju i s tornjevima, koji se završavali u šiljak; poneke od tih kuća imale su i po više takovih tornjeva; unutrašnjost ovih kuća bila je tamna, tako da su se stvari jedva razabirale; uostalom: nije ni bilo što da se gleda — ti prostori bili su sasvim prazni; ovamo su dolazili ljudi da se mole dragome Bogu, koji je stvorio dan, sunce, beskrajne vidike, nebo i bregove... Na drugoj obali rijeke bile su kućice još manje; sve osim onih, koje su imale sitne dimnjake s jedva trideset metara visine; tu su živjeli siromašni i prljavi ljudi, koji su mnogo kašljali; iz dimnjaka se pušio dim od sagorelog ugljena i taj dim je išao po svim uličicama uboge naseobine.

Iako je te godine 2322. bila već u početku ljeta velika vrućina, ljudi su u tom gradu hodali u šarenim odijelima od teškoga sukna i znojili se jadnici, kao da su ih time kaznili za teške zločine. U otmjenoj polovici grada nije bilo prevoznog sredstva, čak ni starih automobila, onog vozila, što su ga upotrebljavali naši pradjedovi, i iza kojih je vječno išao trag zadimljenog smrada. Samo konji, upregnuti u velika nepraktična kola ili natovareni muškarcima, obučenima u željezna odijela, vukli su se tromo preko trgova, gdje su se prodavali rakovi i morske ribe.

Bila je baš nedjelja i pod niskim krovom halovâ nakupili se vojnici, žene i radnici — ukoliko se to moglo razlikovati po njihovim čudnim odijelima — oko stolova, na kojima su ležali raci i ribe. Debeli jedan ćelavac s isprutanim kaputićem u žutocrvenoj krici boja lupao je šakom po stolu i pokazivao na četiri raka, što ih je odvojio starčić pomagač; debeljko je pri tom vikao da je sve orilo:

— Aaa. šest talira; aaa: šest dvajespet; aaa: šestpedest talira...

— Šestsedamdesetipet — izusti plašljivo jedna starica.

Debeljko se osovi na staru ženu:

— Ne treba govoriti brojke! Samo dići ruku za svakih dvadesetipet! Ola. nosi babo!

Bakica iziđe na ulicu pred halove, gdje je raširene pregače dočekala starčića, da joj u pregaču saspe rake. Po starom zakonu naime moralo se nedjeljom plaćati izvan halovâ, pa je bakica izbrojala svotu starčiću pod vedrim nebom i brzo krenula preko trga. Pred spomenikom djevojke, obučene u vojničko odijelo, prekrsti se i zakrene u usku ulicu s naherenim kućama.

Odjedanput stane, prisluhne, podigne glavu, krikne i ispusti rake. Nagne u trk natrag i zavikne u hal:

— Sveta Ivano od Arca! Sklonite se!

— Šta je?!

— Evropa na nas šalje jednu strahotu!

Ljudi su istrčali na trg i podigli glave prema nebu, onamo, kuda se upro bakičin prst. Tajac je potrajao i svi su slušali. Daleko brujanje bilo je sve jasnije i tamna mrlja na zapadu postala je sve većom.

Jedan ribar prošapće:

— Željezna ptica! Kad sam bio na pučini, prema Evropi, vidio sam jednu... Na njoj sjede Evropljani i love orlove!...

»Željezne ptice« nestalo je opet, ali dobri građani Ratumagosa nisu spavali cijelu tu noć. A drugi dan u zoru došao je neki seljak na trg i pričao, blijed i zadahtan, da je noćas na morsku obalu pristala »Željezna Ptica« i sa nje da su sašli ljudi...

U podne zaista projaše kroz grad gardisti. Usred njihove čete jašila su tri muškarca u jednostavnim crnim i sivim odijelima. Četa je naglo proletila grad i uljezla u kraljev dvor...

Muškarci sidju s konja i uđu s gardistima u dvor. Prešli su kroz jednu veliku dvoranu s drvenim gredama na stropu, zatim kroz jednu malu sobu s oslikanim prozorima i došli konačno u jednu veću, gdje je na povišenom mjestu sjedio kralj Rollon.

Kralj odmah upita pridošlice hladno:

— Odakle dolazite? Europa?

Jedan mladić s tankim glasom odgovori:

— Ne! Amerika!

— Aaaa?! — začudio se samo na trenutak kralj.

— Ah, znam — nastavi onda hladno, — to je onaj idiotizirani otok, na kome su ljudi mašine.

— Šta je to »idiotiziran?« — upita mladi pridošlica.

— To je jedan izraz, kojim mene časte moji podanici.

— Onda su tvoje riječi pohvalne za Ameriku, kralju!

— Moj narod ne govori o meni pohvalno. Kao nijedan narod u historiji o svom kralju...

Mladić s tankim glasom ogleda se po dvorani:

— Kako je smiješan tvoj dvor, kralju: Nacifran i taman. Je li to Evropa?

— Ne. To je bila Europa!

— To nije Europa?!

— Doputovao si na velikoj vazdušnoj lađi, a ne poznaješ kraja. Nalaziš se na jednom otoku koji se odvojio od Europe. Koliko je dana u godini, toliko je evo godina u vremenu, otkada nas more dijeli od Evrope na dvadeset milja. U slavu ove obljetnice vezat će nas Evropa velikim mostom uza se tako čvrsto, da će naša sudbina biti njihovom. Još je malo dana od te velike svečanosti, koja će do vas baciti put od željeza i betona, put u našu propast...

— Ti ne voliš Evropu, kralju? Može li nam tvoj strah biti opomenom?

— Preko moga otoka prešao je mnogi putnik iz Amerike u Stari Kontinent, a da se nikada više vraćao nije.

— Zar teror sile?

— Ne. Snaga ovih novih buntovnih ideja obratila je dosad svakog Amerikanca, koji je pošao u Evropu noseći joj svoj spas... Ja ne mrzim Evropu; može li se mrziti čovjeka, koji visi nad provalijom o vlastitoj kosi, a kod toga pjeva o slobodi uljuljuškavajući se u sanjama...

— Ja sam Amerikanac. I ne nosim spas, nego pitanje. O, kako mi je žao, da ovaj otok već nije Evropa. Pitao bih, zašto si tako tužan, kralju...

Kralj se nasmiješi bolno i siđe s prijestolja:

— S tobom, mladiću, dolazi k meni nešto čisto i široko, nešto iskreno i otvoreno, i u ovaj zagušljivi i otrovani zrak tvoje riječi izlijevaju mirise dobrote... Ne, to nije Evropa, mladiću.

Moj otok je samo jedan laboratorij Evrope.

— Šta? Laboratorij?

— Da. »Sociološka Sekcija« Glavne Znanstvene Uprave u Vindoboni pravi s nama jedan eksperimenat. Ona studira — evoluciju!

— Pa zar ti nisi pravi kralj?

— Jesam. U mojim žilama teče kraljevska krv. Ja sam jedini kralj na Zemlji. Ali, da šef Sociološkog Instituta nije prije trista godina svoje pradjedove sačuvao kao »posljednje egzemplare« i ostavio sve starine u mojoj prestonici, ja bih danas bio radnik kao i svaki drugi.

— Ti sigurno mrziš Evropu?

— Ne. Današnji šef Sekcije vrlo je korektan prema meni. Bez njega se ja ne bih mogao uzdržati na prestolju, na koje se obara stotina mojih neprijatelja.

— Evropa ti daje moderno oružje za borbu?

— To ne, jer bi oružje bilo na štetu eksperimenta. Mi moramo živjeti posve izolirano od Evrope.

— Pa zar niste napredovali sami?

— Ja sam vrlo strog vladar!

— A, zato!

I mladić se nasmije glasno. Kralj se ponovno ukoči i vrati se na svoje uzvišeno sjedište:

— Ti polaziš u Evropu, mladiću?

— Da.

— Zar je uspostavljena veza između vas i Evrope?

— Ne. Ja idem na svoju ruku onamo.

— To ti ne će uspjeti. Niko ne može stupiti na evropsko kopno, ko nema svoj »broj rada«.

— Ljudi su tamo numerirani?

— Ostani kod mene, dok ne dođe ko iz Evrope. Možda ću te ja moći prebaciti. Ali pod jednim uvjetom!

— Kojim?

— Ti si sigurno uplivan Amerikanac. Ja vjerujem u Ameriku, ona je pobožna. Ja sam jedini kralj na Zemlji. Amerika će mi pomoći da se vratim u Evropu.

— Kao kralj?

Kralj Rollon se bolno smješkao. Jedna mala crtica zlobe oko ustiju izgubila se u tom smiješku.

Mladić iz Amerike umalo da nije opet prsnuo u smijeh; ali naglo skupi obrve i oči mu zakrijese:

— Da. To je ideja! — rekne više sebi negoli drugome i zatraži od kralja jednu šarenu odjeću, da bi se nesmetan mogao kretati gradom...

Kad je izlazio, upita ga kralj:

— Zoveš se?

— Lys.

— Lys, obuci se, pa dođi k meni, gore, u moju sobu da se poigramo s mojim sigračkama!

Mladić iz Amerike, koji se nazivao Lys, pogleda kralja i uzmakne. Najednom se na kraljevskom licu pojavila mrtva nedotupavnost, očima je zaškiljio, a usne mu se objesile u prazan hohot, koji je bio isprekidan krikovima:

— Haha, u mene su divne igračke, Lys...

Lys dade znak svojim pratiocima i gardisti, koji su ga trebali odvesti u predsvlačionu, i oni odu, naklonivši se kralju duboko. Gardista je bio blijed kao krpa i drhtao je. Lys ga upita: Zašto? Gardista pogleda u bistar izraz Lysovih očiju i reče starom francuštinom:

— Čuvajte se njegovih igračaka...

Bilo je pred samo podne, kad je Lys, obučen u šareno viteško odijelo iz XV. vijeka izašao na hodnik i pošao vijugavim stepenicama u potkrovlje. Na dvorištu je vrio bijeli bljesak sunca, ali kroz slikana stakla i tamno šarenilo nije dopiralo ni svijetla ni topline u hodnike. Lys začuje smijeh za jednim vratima od teške mjedovine i otvori ih.

Kralj je sjedio nasred male sobice s uskim prozorom, držao u ruci korbač i sagibao glavu uvijek, kadgod bi se preko njegova tijela, u visini od gotovo dva metra, prebacivalo u pravilnom akrobatskom smrtnom skoku jedno čeljade, okićeno nebrojenim vrpcama, medaljama, zlatnim zvjezdicama i šarenim tokama. To čeljade dočekivalo se neobično lako i elastično na noge i ruke, vrišteći pri tome tankim kreštavim glasom. Kad se čeljade zablenulo u Lys, vidilo mu se lice. Bilo je svakako neobično. Crvenkasta kratka brada i brkovi činili su s obrvama i kosom jedan okvir, u kome se jedva razabirao maleni nos, sitne žive očice, jaka izobličena i izbočena čeljust. Čeljade skoči u stranu i brzo dohvati jednu krinku, metne je na lice, baratajući pri tom sitnim pristićima vrlo vješto, i zapita kralja:

— Ko je to?

Kralj se cerio i pucketao korbačem.

Za Lys je sada mali akrobat u kićenom odijelu s dugačkim rukama i dugačkim krivim nogama bio zaista igračka: umjesto izrazitog lica gledala je u pridošlicu ružičasta hladna maska. Prvi dojam, da pred sobom ima divljaka ili kretena, raspline se u neku perverznu radost, i mladić stupi pred »igračku« i pruži joj ruku:

— Ja sam Lys. A ti, kako se ti zoveš?

»Igračka« se povuče u jedan kut i spusti se na zemlju. Odjednom počne vikati:

— Ja to zabranjujem! Kojim pravom ulaze ovamo stranci?! Ja imam svoje odaje i svoju tajnu! Ja ne ću više da ti budem meštar ceremonije, ne ću više da glumim Hamleta, ne ću više da vodim povorke, ne ću da plašim intrigane na dvoru i da izigravam utvare, ako ti ne čuvaš moju tajnu.

Ali kralj se uozbilji i reče strogo:

— Pipi! Ovamo!

— Ne ću! Ja sam za tebe maréchal de Boussac!

— Ti si maréchal za moje pučane i za moju vlastelu. Ali za mene? Mi se poznajemo, zar ne, dragi Pipi, shimmy 29—25, he?

Igračka zakriči strahovito i baci se jednim skokom za vrat kralju Rollonu. Tri oštra udarca s korbačem, i maréchat de Boussac se povuče plačući u svoj kut. Kralj je skočio na noge i približavao se polako maréchalu govoreći promuklim glasom i mašući korbačem.

— Šta? Ti ne ćeš više da budeš meštar ceremonija?

— Hoću, hoću...

— Ni da igraš Hamleta?

— Hoću, dragi Rollone...

— Ni da pobjeđuješ na mojoj olimpijadi?

— Uvijek, svakiput, kralju...

— Ni da kao utvara plašiš moje neprijatelje?

— Oh, kao i do sada...

Ali kralj se nije dao smekšati kajanjem.

— Evropo! Evropo! — urlao je užasnim glasom i udarao nemilice po »Hamletu«, dok ovaj nije pobjegao na mali prostrani otvor i zatvorio za sobom vratašca od rešetaka.

Lys podigne ružičastu krinku i pričeka, dok se kralj smiri.

— Oh, kako je mrzim, kako je mrzim! — uzdisao je kralj obilazeći po sobi.

— Koga?

— Evropu!

— Evropu? Pa zašto onda biješ »igračku?«

— Eto: to su mi oni poslali, to! Maréchal de Boussac, hahaha, Hamlet, sportista, utvara, hahaha! To su mi oni poslali na dar za moj jubilej!

— To? Šta je to? Evropa?

— Ne, to će tek biti Evropa?

— Biti?

— Da. To je — majmun!

Lys poleti prema rešetkama i pogleda u tamni prostor: »maréchal« je strgao sa sebe svoju gizdavu haljinu i češao se po dlakavom tijelu, pušući pri tom na masnice od korbača. Lys se vrati i stane pred kralja:

— Odakle ti to čudo?

— Eto, to je zadnja kreacija fiziološkog instituta u Berlinu. Doveli su majmune do kulture, izvršili na svakom dvadeset operacija i za sedamdeset generacija asimilacije svi su danas građani Evrope; ne razlikuju se od ljudi osim po spretnosti, po dlakama i po oznaci »shimmy« pred svojim brojem.

— Pa što imaju od tih majmuna?

— Šta?! To su najspretniji manuelni radnici, oni tuku sve rekorde u sportu, igraju u teatru »reakcionarne« komedije i tragedije, služe kao vojska i vanredni su za »parade«.

— A zašto su tebi poslali ovoga?

Kralj se nasmiješio onim smiješkom, koji ga nikad nije ostavljao:

— Zašto? On je pretendent na prijesto!

Lys se nije mogla suzdržati: pretendent, koji živi u kavezu i koji se boji korbača?!

Prasnula je u smijeh i objašnjavala se:

— To nije moguće! Zar bi njega htjeli za kralja tvoji gradjani?

— Maréchal de Boussac živi već stodvadeset godina, zaslugom moderne fiziologije i biokemije. Njegova stranka u mojoj državi vrlo je moćna. Već za moga djede pokušali su prevrat.

— Pa zar oni ne znaju, da je on —

— Majmun? Ne, inače ga se ne bi toliko bojali. Klanjaju mu se do zemlje, kad se proveze gradom u zlatnoj kočiji.

— A zašto im ne odaš?

— Ne mogu. Ja ga trebam. On je moje oružje protiv svih intriga i zavjera. Mene se oni ne boje. A ja opet »maréchala« krotim vrlo uspješno.

I kralj podigne korbač i pogleda na njega rezigniranim pogledom.

Lys se zamisli. Napolju počne zvoniti podne. Tromo se valjali gusti zvuci tamnih zvona po moru vrućine.

— Pa zar Evropa želi tvoju propast, kralju?

— Ne. Samo moje ruglo. Sramotu moju. O, dobro oni paze na to, da ja ne bih rezignirao. Poslali su mi zato još jednu igračku! Ali tu ćeš vidjeti za stolom. Podne je.

Lys se prekrsti. Kralj za njom.

Silazeći stubama kralj je uzeo Lys za ruku, jer je drvo pod njima sumnjivo cvrčalo i stenjalo. Sada tek bude rezigniranom vladaru jasno, da ga svi osjećaji vuku prema ovom nepoznatom stvorenju: ruka, što ju je držao u svojoj, bila je neobično malena i meka. Sad mu se tek pričini čudnim, što je pred ovim mladim došljakom tako brzo i nepromišljeno otvorio svu svoju unutrašnjost, to beskrajno razbojište poraženih taština, ugušenih boli i gladne grubosti.

Kralj Rollan nije imao žene. Ni ikoga svoga. Takav je bio ugovor s Evropom. kralj ima da uzme jednu ženu iz puka, da živi s njome dok mu ne rodi sina i dok ga ne odgoji »do koplja i do boja ljuta«. Onda se žena povlači u manastir svete Madeleine i njeguje bolesnike u bolnici, a kralj se dalje brine za nasljednika prestolja. Djevojke, ako se u tom braku rode prije prvoga sina, pripadaju najbližoj rodbini i za njih se brine dvor; one također odilaze kasnije u samostan. Mlade udavače bile su pozivane u dvor, svake nedjelje druga, svaka bi ostala tjedan dana u dvoru i živjela pod strogim nadzorom najstarijega plemića i posebnom krilu dvora, onoga, što gleda prema katedrali i prema crkvi svetoga Ouena. Dolazile su pred kraljeve oči samo za vrijeme objeda i odlazile opet poslije sedam dana, ako ih kralj ne bi našao vrijednima, da mu rode nasljednika.

Lys je kod objeda primjetila, kako kralj i ne gleda rumenu plavu pučanku, što se mučila onoga podneva s jelom. Kralj je bio ozbiljan, kao da želi zadržati svoj nevidljivi aureol pred ovim djetetom gradskih ulica; samo bi pokatkad rekao koju riječ starom plemiću sa sijedom bradom, čuvaru djevojke, ali i te riječi bile su tako nerazumljive, vezane u atorističku sliku bez značenja, da je starac samo kimnuo svakiput glavom. Dva mjesta bila su prazna i dva tanjura čista. Jedna je bio »maréchalov«, a drugi...

— Gdje je kardinal de Bonnechose? — upita kralj.

Starac sa sijedom bradom ispusti raka, što ga je baš srkao i progundja:

— Sjedi na pragu i čeka, da se veličanstvo udostoji da ga pozove na objed.

Kralj dadne znak jednom sluzi i ovaj dovede kardinala u blagovaonicu.

Bio je to nizak starac smežurana lica, koje se steglo u grčevit izraz straha. Lys ustane, da ga pozdravi, ali već je bilo kasno. Kardinal padne na koljeno kod samih vratiju i prikloni čelo k zemlji:

— Blagoslovljen bio dan, koji prima tvoje biće raširenih ruku, o kralju bijeli, i sunce bilo blagoslovljeno, što otkriva obraz tvoj prolaznicima

zemlje, vladaru sjajni! Neka tvoje čiste ruke, odabraniče i miljeniče Svevišnjega, prinesu našu skrušnost na oltar neba kao žrtvu za veliki grijeh, što ti se približujemo i što te gledamo...

Lys, zatečena ovom oduševljenom provalom mirisnih izraza, pogleda u nedoumici kralja. I još prije nego li je kralj mogao da olakša teret situacije, kardinal skoči na noge, oči, dva bljeska, sinu u prostoru, ruka, bič vatreni, spopadne vrat mlade pučanke za stolom, i gradska djevojka se odjednom našla na zemlji. Kardinal je prigušeno siktao:

— Na koljena, crve zemaljski, ničice pred svetosti okrunjene dobrote! Na koljena, ohola isprazznosti grješnih trgova i iskvarenih ulica pred vojskovodjom vjere! Inkvizicija na vas, pomor i kuga na vas, pakao za vas, vi, što noći obilazite crkve, da ih opljačkate, i dvor, da ga potpalite. O, špijuni belzebuba, a prevratnici sotonini, noću me smetaju vaša došaptavanja u molitvi i vaša puzanja šušte oko glave raspela kao otrovni dah kletve.

Izgovorivši ove riječi tako neobičnom brzinom, da im se jedva odvajao smisao, kardinal je nastavio u istom načinu klanjanje, prijetnju, dozivanje, molitvu, čas šapćući skrušeno, čas opet urlajući gromovito, čas umiljavajući se visočanstvima, čas opet gazeći neznatnosti, tako da je Lys (vidjevši da je i sâm kralj pobožno sklopio ruke), pao i sâm na koljena i pomicao usnicama nad skrušenim rukama. To je, čini se, djelovalo na kardinala vrlo povoljno. On naglo zaćuta i ispruži ruku prema vratima, a pučanka razumjede i izleti na hodnik, modra od straha. Kardinal se prekrsti i poljubi kralju ruku, kralj sjedne za stol, a starac plemić ustane. Posjedaše opet svi, kardinal nasuprot Lysu i muk je trajao do konca objeda.

Cijela ova neobična ceremonija ponovila se prije kardinalova odlaska ponovno, samo s nešto manje žestine, koja nije imala na koga da se saspe; ali je svejedno klečanje trajalo mnogo časova. Kardinal je na kraju dopuzao na koljenima do kralja, izljubio mu noge i otpuzao unatraške na hodnik. Začas se čulo, kako odozgo neko stenje: to se kardinal de Bonnedrose šibao gore u svojoj sobi...

Lys je jedva dočekao da se nadje nasamu s kraljem. Žedno ga upita:

— Je li i to igračka?

— Jeste. Dar Europe.

Zamukli su opet i kralj je počeo sasipati u sebe velike pehare crnoga vina.

— To je nesretan čovjek — započne Lys vrlo oprezno.

— Nesretan? Ko zna.

— Lud?

— On nije lud. On se liječi.

Kralj ustane i povede Lys do prozora.

— Vidiš li, Lys, na ulaznim vratima u moj dvor ona dva vojnika. Jedan, onaj na lijevo stoji uspravno, gleda ponosno i strogo, pazi i čuva, sav je u svome poslu, u svojoj dužnosti. A, gle, onoga drugoga: ista glava, isti stas, isti pokreti, kao i njegov sudrug, kao da mu je brat, ali, eno ga, sjedi kao skršen na zemlji, koplje naslonio na koljena, ruke objesio niz sebe, noge opružio, mislio bi da drijema; gle, sada nešto šara po podu, prebrojava šljunke, razmišlja, kombinira, muči se nečim, a da i sam ne zna čim, misli su mu daleko od svega, što je oko njega, kao da je izišao iz sebe, otišao i ostavio svoj lik na mjestu, gdje ga je sudbina slučajno posadila. Po čemu se ovo dvoje razlikuje jedno od drugoga, a na oko su tako slični? Reklo bi se d u š a ; i to je jedan izraz, što ga mi još i danas uvijek upotrebljavamo. Ali — je li zaista tako? Takav čovjek, kakavgod inače bio, širi oko sebe neku zarazu, kao da na druge prelazi njegova nostalgija, njegova otsutnost, njegova čežnja... Je li to zaista d u š a ? Ili je to neka odlika, neodrediva neka bolest neko karakteristično stanje, koje se mijenja od čovjeka do čovjeka, i po čemu mi njega znamo, volimo ili mrzimo. Za nas je to tajna...

Ali za Evropljane nema tajne. Oni su tome dali ime, »ličnost«, i operiraju s tim fenomenom, kao da im je potpuno jasan. »Ličnost« je za njih jedna osebina ljudska, koja nije vezana za organizam. Oni su došli do toga, da izmjenjuju »ličnosti«, da nekom čovjeku dadu »ličnost« jednoga drugoga čovjeka, a da taj drugi pritom nije ni najmanje oštećen...

Čemu to sve — za Evropljane? Oni su htjeli da stvore svoj tip ljudi: oduševljene radnike. Svakome, koji se rodi s jednom »ličnosti«, koja se protivi izgrađivanjem njihova tipa, tome svakome zamjenjuju »ličnost«, daju mu onu »ličnost«, koja n j i m a odgovara. Čovjeku je posve svejedno, da li on ima ovu ili onu »ličnost«. Kad je ima, on samo zna za svoju i ni za koju drugu, pa ni za onu, mjesto koje su mu sada dali jednu drugu. Čovjek je, vele, onda sretan, ako njegova »ličnost« odgovara onom društvenom uređenju, po kome mora da živi... Zato u Europi danas više nema takovih ljudi, kakav je onaj moj vojnik, što broji šljunke, ili kakovi se opisuju u starim ruskim pričama...

— A kardinal de Bonnedrose?

— On mi je poslan izravno iz »Centralnog Instituta za mijenjanje personalnosti«. On sada živi prelaznu ličnost jednoga fanatičkog kardinala. Ranije je bio u Europi savezni sekretar konsumenske unije. Kažu, imao je tu pogrešku, da je sumnjao u sva vanredna usavršavanja, koja je na korist svoje unije provodio neobičnom genijalnosti, a to zbog

toga, što je držao, da njemu nije dano da bilo u što vjeruje. Sada živi fazu vjerovanja. Da bi je mogao što savršenije živjeti, poslali su ga k meni! Kao igračku. I onda — a to je glavno! — njegova vjera i njegovo oduševljenje gotovo me je zarazilo: ono me čuva od rezignacije, koja bi bila opasna za moj život i — za njihov eksperimenat!

— Na kakav eksperimenat? — upita nestrpljivo i gotovo srdito Lys, kojoj se sada otvorili novi pogledi na ovo posljednje kraljevstvo i pomutili joj pređašnju ironiju.

— Kakav eksperimenat? Vrlo jednostavan: moj otok je jedini, na kome »ličnosti« treba da ostanu netaknute: mi treba da živimo u našim »socijalnim bolestima«, kako oni to zovu. Oni promatraju razvitak te naše »bolesti« koja nas ima da proždre...

— A zar se ti toga ne bojiš, kralju?

— Ne. Naprotiv. Ja znam: kad njima potamni um posvema, onda ćemo mi biti sjeme za novo čovječanstvo!...

A napolju, na suncu, pred ulaznim vratima brojao je jedan vojnik šljunke i mislio, mislio...

Josip Kulundžić.

NIKOLA POLIĆ: TRI SONETA

JUTRO U GORNJEM GRADU.

O brončano zvono rosno jutro tuče,
Budi Majku Bola sa Kamenitih Vrati.
Pometači idu ko umorni sati
I tragove brišu od noći i od juče.

Sad će Sveti Marko sa kupole zvati
Zlatarevo Zlato s golubom što guče.
Živa vrapčad burno i grlato se jati,
Čokolin sa Griča plaćen korak vuče.

Preplašene sjene prhnuše ko laste.
Tramovi se tresu. Sva se svjetla gase,
Pa se jutro ruši niz hladne talase.

O krovove pljušte kiše ružičaste
Kao slavni dani što ih August Prvi
Zapiso u znamen zagrebački krvi.

HARMONIJA VEČERI.

Zar s neba rosa rosi u zlatu molitava
Da krajevi — ko ruke — radost neku slute?
U travi dišu boje. Mene boli glava.
Zaćutale su ptice. I modre vode ćute.

Zar s neba rosa rosi? Mirisne kolute
U stvari slušam i gledam. Tko to dočarava
Harmoniju večeri? Već se i oči mute,
U žuboru tišine sjaj me posipava.

I radost moja raste. Ludost svijetla i plava
Na ramenu me nosi u triumfu šutnja
I ruke moje blijede strahom skorih slutnja.

I nisam više tu. I leti moja glava.
Zar s neba rosa rosi? Svud anđeli me bosi
Okružuju. I svaki plam večeri nosi.

BEZIMENI GROBOVI.

Žuti, čudni žamor bludi i izgara,
A na goloj grudi svijeće dogorijevaju.
Naše duše kreću stazom koja vara;
Umorne tišine, ko suze, sazrijevaju.

Pokrivene cvijećem bijele sestre snijevaju
Zanešene plavom muzikom sanjara.
Slušajući pjesmu grane se potsmijevaju,
Viseći ko glave jesenjih grobara.

Krstovi se njišu u maglama dima.
Mirisima voska procvao je kamen
Sa muzikom bola i govorom rima.

Ko jesenji suton vrije kasni plamen.
Od vodenih strana sad se magle šuljaju
I vidici gasnu i svijeće se ljuljaju.

ĆOSA

Fragmenat.

Dramska književnost najmanje je razvijena. Poslije rata jedva imamo nekoliko ozbiljnih pokušaja. Mislim ovdje u Beogradu: »Neverovatni cilindar« Ž. Vukadinovića, donekle »Kajanje« Ace Ilića i ja mislim da je to sve. A znam da ima nekoliko mladih, koji imaju ozbiljnih djela i čekaju da budu igrani. Među ovima »Ćosa« Nikole Trajkovića stoji kao zrelo djelo, dobra drama i u tehničkom pogledu. Ima koncepciju. »Ćosa« je drama simbola sa izvjesnom Pirandellovskom notom, što znači da ima u sebi paralelizma, simultanosti, iluzije i realnosti. to je drama srpskih strasti, uzavrelih želja, moglo bi se reći to je Walpurgijska noć tih strasti i težnje srednjovjekovnih seljaka da izađu iz sebe, da budu nešto drugo. »Ćosa« je simbol toga, tih instikata, on je oličena želja robova. Ali robovi ostaju robovi, a imaju dva gospodara, Ljuticu Bogdana i Ćosu, t. j. nečastivog instinkta koji ih goni, buni a na kraju krajeva izruči gospodaru. Ljutici, kome je to povod da bude čvršći. Ćosa u narodnim vjerovanjima mlinar tjera u drami što bi rekli »vodu na mlin« gospodara. I zato su Ljutica Bogdan i Ćosa dva »saveznika«. Ratnik i »nečastivi« nerazdvojeni su u čovjeku: »Svaki čovjek ima u sebi Ćosu«. Narod nije dorastao da se oslobodi, princip Ćose nije pobijedio, probuđeni narod, okružen realnošću opet u Despotu vidi spas.

To je ideja »Ćose«, drame lijepo konstruirane, gdje su scene sa masama najuspjelije, u kojoj ima tehnike, relijefa, snage.

Fragmenat, koji je danas prvi put objavljen, početak je drugog čina, početak »Walpurgijske noći« srpskih strasti.

B. Tokin.

IZA MANASTIRA. NOĆ.

(Na sredini veliki kotao nad ognjem. Okolo gomila naroda).

Jedan čovjek: Gle, sunce danas nešto rano zađe!

Drugi čovjek: I stoka ranije no obično iskupila se u torove, i polegla pribivši se jedna uz drugu, kao da se boji nečega.

Treći čovjek: Izgleda da će biti vedro — ne bilo uroka!, — ali ipak nešto u vazduhu se sprema. Zapad je malo krvavio u sutonu, kao pred vjetar...

Četvrti čovjek: I sjenke od drveća i kuća poigravale su, baš kao od ove vatre...

Peti čovjek: Biti će nekog čuda, biti će...

(Jedan pjeva neku prastaru, monotonu pjesmu u kojoj se spominju jadi čovjekovi. — Dolazi Ćosa.)

Ćosa: Sunce je zašlo, braćo . . .

Svi: Gle, Ćose...

Prvi seljak: Kako se osjećaš u našem selu? Jesi li se obiknuo ljudima?

Drugi: Dugo nisi bio među nama...

Treći: A ima nas raznih...

Čevrti: I dobrih...

Peti: I zlih...

Šesti: Pa šta misliš o nama, Ćoso? Reci nam...

Svi: Reci iskreno...

Ćosa: Nikad vam ne bih to kazao.

Svi: A zašto?

Ćosa: Duga je to priča, braćo...

Jedan stariji seljak: Reci nam ipak...

Ćosa: (Ćuti i gleda u zemlju.)

Prvi seljak: Reci nam onako, kako je.

Drugi: Reci nam ne obazirući se što si nam gost!

Treći: Reci nam i ako je možda nemio odgovor...

Ćosa: (Ćuti i gleda u zemlju.)

Stari seljak: Reci nam o nama onako, kako to tvoje umne oči vide! Baš dobro što dugo nisi bio među nama, i nisi navikao na naš život...

Ćosa: Nikada se ja ne bih mogao navići na vaš život!

Stari: A zašto, Ćoso? Mi lijepo živimo i zadovoljni smo našom sudbinom... imamo dva dobra zaštitnika: jednog na nebu, drugog na zemlji...

Svi: Boga na nebu, despota na zemlji...

Stari: Boga na nebu — buni te, je li? Ali znamo — oprosti nam, i ne ljuti se što pominjem to, — ti si se odrekao Boga! Gost si nam... Zato Bože oprosti (krsti se), mi ti ne zamjeramo; to je tvoja stvar... Ali što imamo despota na zemlji za svoga gospodara — mislim da nam nemaš šta primjetiti! On nas čuva od svakoga zla!

Ćosa: Od koga zla?

Stari: Od svakojaka. Od neprijatelja...

Stari: On vas čuva samo od svojih neprijatelja!

Stari: Ali koji bi poslije njega i nas smoždio.

Ćosa: Njegov neprijatelj vas ne bi vidio!

Stari: On nas čuva od nas samih, jer mi smo ti ljudi prosti; teško je nama ugoditi... uvijek smo nezadovoljni...

Ćosa: Nezadovoljan je on vama, a čini vam se samo da ste vi zato krivi...

Stari: Mi smo zli, Ćoso!

Ćosa: Ne! Imate vi dušu dobru, mučeničku, prostodušnu... Samo vaša duša je izgubila mnogo od svoje životne snage, jer o njoj drugi brigu vodi, a kada bi se sami našli u životu, sami pred svim strahotama prirode, bili bi ponova ono što ste

nekada bili. Odreknite se svega, kao ja! I biti ćete slobodni, jaki. smjeli... Moći ćete što god hoćete... kao ja! I biti ćete kao Ćosa — polubogovi, bogovi...

Svi: Ne možemo mi to! Kud bi mi to?!

Ćosa: Učinite, pokušajte! Zato sam ja i došao u selo... da vas razdrmam, probudim iz hiljadugodišnjeg sna! Vi ljudi ne živite više... Vi spavate, preživate tako od sofre do postelje, kao vaša mirna, ukroćena stoka... Vaš bog i vaš despot natjerali su vas u torove, okovali vjerovanjima, običajima, navikama života i vi preživljujete dane bez borbe, bez promjena, bez pokušaja za nečim novim, nepoznatim... Kako je neki put slatka neodređena sutrašnjica! Ona može dati nade i izglede na nešto bolje... A ovako, uvijek isto, staro, ujednačeno, mrtvo... žabokrečina!

Narod: Ne razumijemo te!

Ćosa: Ne treba da me razumijete! Riječi su ništa! Misao je uvijek više ili manje shvatljiva; glavno je, djelo da se učini! Glavno je da se vi promijenite... (ustaje).

Narod: Gdje ćeš, Ćoso?

Ćosa: Još nigdje, gledam samo je li noć već sasvim pala...

Oni iz mraka: Noć je!

Ćosa: Onda braćo na posao. Sa novom zorom novi život, novi ljudi, novo doba čovječanstva... Na posao! Do viđenja, braćo!

Narod: Gdje ćeš?

Ćosa: Nigdje... tu blizu... A vi, mislite na mene!

Narod: Kako, kako nigdje? Zašto da mislimo na tebe? Ti ne možeš ići od nas! Mi se bojimo za tebe! Ti si naš gost. Noću se gost ne pušta... Poslužit ćemo te bijelom ovčetinom i pšeničnim hljebom... A svu noć kuhat ćemo rakiju i čuvati te, našeg milog gosta...

Ćosa: Drugi put ću piti sa vama vašu medovinu! Drugi put, hvala. A ova noć je za velika djela... Do viđenja, braćo...

Narod: Ne možeš ići! Noć ide burna...

(Oluja.)

Ćosa (smije se): Ali ja se ne bojim ničega, braćo!

Narod: Mi se bojimo!

Ćosa: Koga, braćo? Ja ću biti blizu vas...

Narod: Mi se bojimo...

Ćosa: Ponavljam, ja bdim nad vama...

Narod: Mi se bojimo tebe, Ćoso!

Ćosa (u najvećem fijuku vjetra): Ne to... ne to... Dođite noćas svi na groblje... u ponoć... samo ljudi... (odlazi.)

(Duga pauza. — Fijuk vjetra. — U to se čuje onaj isti glas iz prve pojave prvog čina.)

Čovjek iz naroda: .... Doći će vrijeme, kad će nas naši potomci žaliti i govoriti o nama kao varvarima, koji su se plašili ognja i sunca. Doći će vrijeme kad će govoriti za nas da nismo bili bolji od životinja, čijom kožom pokrivasmo naša pleća; i da smo živjeli nesvjesno, samo sa željom da pretovarimo trbuhe i utolimo pohotu naših bedara. Mračan je ovaj vijek, žalosno je ovo doba!

Nekoliko mračnih, brižnih, sredovječnih ljudi: Pa šta da radimo? Ko je to što govori u tami? To nam je isto govorio neko i prošle noći? A slično nam je govorio i Ćosa!

Jedan glas: Kao da se cijela vasiona zaklela da nas poljulja u našoj vjeri u Boga i despota; u našem mirnom i ujednačenom životu...

Drugi glas: Je li zbilja naš život sličan životu životinja, koje nas služe i kojima se hranimo?

Čovjek iz naroda: I mi isto tako drugog služimo i on se nama hrani... (pojavljuje se.)

Narod: Pa šta da činimo da toga ne bude više? Nemoj nam opet reći na naše »Kuda?« tvoje »Vidjet ćemo!«

Čovjek iz naroda: Ne, ovoga puta na vaše »Kuda?« odgovorio je neko jači od nas, odgovorio je Ćosa!

Narod: Zar na groblje?

Čovjek iz naroda: Na groblje!

Narod: Pravo da ti kažemo, strah nas je!

Čovjek iz naroda: Ako svi pođemo bićemo snaga. Ponesite ko vile, ko budak...

Narod: Pa da li da pođemo?

Nekoliko domaćica: On nam je obećao da će učiniti naše selo najbogatijim u cijeloj carevini.

Njihove ulizice: Ko bi onda protivu Ćose?

Narod: Pa da li da pođemo?

Čovjek iz naroda: Da pođemo, braćo?

Narod: Onda... u ime Boga!

Jedan sarkastičan glas: Ne! U ime... đavola! Jer protivu Boga ideš.

Narod: Stani! Ko to reče? Zar mi protivu Boga idemo...

Čovjek iz naroda: Idući protivu njega, za Boga se borite... Ali dosta o tom... Hajte domovima svojim... uzmite vile i budake i oštre kose, i budite onamo gdje vam Ćosa naredi! A nikom ni riječi o svemu...

(Odlaze).

Beograd. *Nikola Trajković.*

JOSO BUŽAN: GATANJE.

ULOMAK IZ ROMANA „GROZDANIN KIKOT"

XI.

Ljeto. Dani izgaraju, a noći mlake i bijele kao gole žene. Mjesec se popne nad kotlinu, a kamen vrh naše kuće bijeli se kao oblak zalutao na zemlju.

Taj vrh kuće noću bijel, pun krhkih šumova, a danju, pricvrkao za krš, cvrči kao cvrčak.

Ležim pod dubom na proplanku i osluškujem. Sunce mi blješti u očima. Posiplje me vreo vazduh. Nešto kao zmija, kao strast izjeda se i sikće u suncu. Tako ležim omamljen vatrom i vidim kako gole i pijane povorke zvone i silaze s brdâ. Vidim gola tijela žena i crvenih đavola. Čujem brujanje, vrisku, kikot i draganje. Buncam kroza san.

Grozdan i Grozdana miluju se u gaju.

— Grozdane, odbacila sam haljinu daleko od sebe, iščekujući te nestrpljivo. Plamenom sam zapanjena. Prži me krv. Zagrli me čvrsto, o Grozdane! Miluj me, izujedaj me i smoždi me svu!

— Umrijeću ako me čvrsto ne zagrliš — šapće omamljena Grozdana.

Gledam kako trepti Grozdana, sva naga, vrela, povija se i vrišti u Grozdanovu zagrljaju.

Negdje kriknu tica. Ja se trgoh.

Velik, bjel oblak spustio se nada me. Vazduh se smirio, pritajio. U grane sjeo sparan mir i napelo se očekivanje. Ni list da trene.

Kiša — kažem ja i dižem se na noge.

Veliki, bijeli oblak spoji se s drugim, potamnjelim iza Mrkulje. Treći im se pridruži sa Ćosine Glavice i sva tri se počeše širiti i pomaljati jedan povrh drugoga. Krupna kaplja kiše pade negdje na list, rasprsnu se i razbi zamrlu tišinu. Poslije druga, treća i za čas ubrzano zabubnjaše po lišću.

Jurim niz glavicu. Neko široko jesenje treperi u vazduhu i šum, nepregledan i širok kao svijet, prelijeva se kotlinom. Ja vrisnem, a ciku priguši šum.

Pod brijestom je Grlica, mislim ja. Jest, eno je pod brijestom. Čujem kako pjeva. Sama je. Strah je pa pjeva.

Koza se plahnu, izdreči oči pa zakmeteta. Grlica se strese, pribra, pa zbunjeno osmjehnu.

— Sama si, Grlice. Je li?

Da, sama je. Čuva kozu, kaže.

Ćutimo. Ja promatram Grlicu. Čini mi se da sva treperi, da svaki šum ozvanja u njoj.

— Pada — kažem ja.

— Preći će brzo.

— A odakle ti to znaš, Grlice?

— Ta znam. U Dragušici nije bilo jeke, a kiša nije naletila hûkom nego iz tiha.

Zaćutasmo ponova. Grlica naćuli uši kao zec. Veliki šum se stišavao. Oblak je prelazio preko kotline.

— Stišaje se — kažem ja, a Grlica ćuti i osluškuje.

Ćutim i ja. Slušam kako se šum gubi i kaplje proređuju. Najposlije utiša. Razmače se oblak, a kotlina uzviknu, rasvijetli se. Jedva čujan i krhak šum šanuće negdje skriven.

— Zemlja pije vlagu — kaže Grlica.

Negdje se oču govor. Ona se trže. Osluhnu.

— Dôma i Vranjka vraćaju se s rađe — kaže Grlica pa viknu tanko, a glas joj zatrepta u bistrom vazduhu:

— Dômee!

— Oj! — ču se odozgo s ulice.

— Pričekaj, zajedno ćemo! — i Grlica potjera kozu, okrene se, nasmija, pa iščeze.

Ja sjedim sam na polju pod brijestom. Kaplje se cijede s lišća i plamte u suncu bistrom, staklenim sjajem. Na svakoj grani njiše se sočan i nasmijan poljubac.

Sjetih se sna o Grozdanu i Grozdani i očuh ih negdje skrivene u drveću.

Grozdana kaže Grozdanu:

— Grozdane, pogledaj kako sam pokvasila haljinu! Sva mi se pripila uz tijelo.

Jest. Haljina joj se sva pripila uz tijelo.

— Grozdane, osuši mi haljinu! — kaže ona, a on joj skida haljinu. Grozdana se kikoće i sav se gaj ori.

Grozdan trese haljinu, a zlatna prašina kapljica prosu se u sunce i pretvori u dûgu.

XII.

Sjedim na stijeni vrh kuće. Cvatu šipci i sva se bašta crveni. Grozdana, sva bona od želje, sjedi u bašči i čeka Grozdana.

— Bijelim platno i nemirna sam po cijele dane — kaže mi ona. — Još od jutros me neprestano dozivlju iz bašče crveni cvjetovi šipaka, a ja ne mogu u bašču, jer bijelim braći platno.

Cvjetovi gore na suncu kao smjehovi crveni i sva se bašća smije vrelim, crvenim smijehom, a ja ostavljam platno, silazim u bašću i mislim na nj.

Gdje si tako dugo? pita me majka. Što ne paziš na platno? Vjetar ti ga nosi. A ja i ne mislim na platno. Ja mislim na njega, na Grozdana.

Majka me pita: Grozdana, što si tako večeras u licu crvena? To je, majko, od crvenih šipkovih cjetova, kažem joj ja i okrećem glavu.

Sumrak podmuklo tinja u crvenoj bašči. Čujem Grozdanin plač. Sa naše kuće diže se miran pramen dima u plavi vazduh i laste kruže nad crnim odžakom. Grozdana više ne plače u bašči. Stranom zvonckaju zvona. Goveda silaze s brda.

Šta li ovo radi Grlica? Mislim ja. Odavna je ne viđjeh.

Noć, a ja jednako sjedim na stijeni. Hladan vjetar silazi s Mrkulje. Dolje, u selu lupnu nešto šuplje, drveno i odleže kotlinom. Tišina se razli i sve zaćuta.

Ustajem. Idem Ivanci. Puto odriješen. Šulja se za mnom niz ulicu.

Ivanko, zaželio sam te se, kažem ja. Živim sam na čardaku pa sam te zaželio. Puto ne reži! Ušuljat ćemo se Ivanki kroz prozor.

— Ko je! — trgnu se Ivanka na postelji, a Puto zalaja.

— Ćuti Puto, ne budi Ivanke! — šapćem ja, sedam na Ivankin krevet i ćutim. Poslije otkrivam s nje pokrivač i milujem joj grudi.

— Ivanko, miriše feseidžan pod prozorom. Osjećaš li mu miris?

— Osjećam. Večeras sam ga zaljevala — kaže Ivanka, ovi mi ruku oko vrata i proteže se u krevetu.

— Ivanko, Ivankoo!

Ona se čudno smije. Pokrivač spada, a Ivanka se savija oko mene.

— Ivanko, vrela si kao vatra — šapćem ja, a ona me i ne čuje.

Noć odlazi. Pijevci se dozivlju.

— Ivanko, sviće! Vrijeme je da se rastajemo — kažem ja, a ona se samo smiješi, smiješi se čudno i pripija uza me.

— Šta li je noćas Ivanki? mislim ja. Udovi joj vreli, drhte, a usne joj kao žerava.

Zora blijedi u oknu. Pijevci učestali.

— Zbogom Ivanko!

— O, ne idi još, ne idi. — kaže ona. — To se noć bijeli u oknu. Ostani!

I ja ostajem.

Sviće dan. Ja ćutim. Ivanka duboko diše. Spava. Puto me čeka pred kućom. Žute se njive. Selo se budi, a vrh Mrkulje krvavo se zlati u nebu.

— Zbogom Ivanko! — kažem ja tiho da je ne probudim, a Puto mi njuši u pete.

Hamza Humo.

MOJ BOLE!

Ko će me s tobom izmirit?!
Siromašan svijet je za me:
U njemu nema toliko ljubavi,
Kojom bih mogao tebe zavolit —
Ni mržnje toliko,
Kojom bih mogao tebe razorit —
Moj bole . . . !

Mene moja duša boli
I kad mrzi —
I kad voli . . . !
Kad usnama gorskoga plača
Taknem se lica tvoga
I ranama prebijenog srca
Obrišem bore s mračnog ti čela

Ja ne znam onda,
Da li te istinski ljubim
Ili je to divlja, okrutna mržnja
Na tebe sama!

A ja te ipak u duši nosim,
Ko svete ploče,
Na kojim stoje, pisani prstima vječite kobi,
Zakoni tvoji . . .
Oh bole, moj bole!
Velik si, prostran i strašan:
Cijeli je u tebi svijet
Pa ipak si premalen za to,
Da u tebi zaplače Bog! . . .

Ahmed Muradbegović.

PANEGIRIK PIJETLIMA VJEČNO ZABORAVLJENIM

I.
PRELUDIJ TIŠINE.

Beskrajno, duboko i podmuklo more tišine
leži pod mojim prozorom. Ko da je svoj plašt
bog Vječitog Ćutanja sa sebe zbacio [nepregledni

Ne miče se ni rosa na paučini u spiljama, punim
Mrtvi su talasi, [klokotanja.
I val kroz ponoć ne slaže šljunak na svijeta rub.
Visine se ne čuju. A dimovi sukljaju ukočeni,
kao da nečija ruka sa vrha svakog dimnjaka
pokajno k nebu diže crni stub.
I kad to vidim, čini mi se u mraku neizvjesnosti
da dimnjaci rastu od nekog užasa.

II.
JAVLJAJU SE . . .

Da li znam
koliko je sada sati, kada u dalekoj samoći šume
mole
i kada ja, slučajno okrenut praznoj postelji,
pomislim nasmijano: Zbilja je katkad vrlo teško
ići u postelju sam. Potpuno sam.

Pauza . . .

Odjednom krik! Osamljen. Dalek. Pust. I pun
svježine.

Ne znam pred čijom kućom. Ne znam tko.
Razbi moje misli i beskrajnu crnu ploču tišine.
Ko da je biserna vaza pala.
A za njim, kao po dogovoru, sa bezbroj nevidljivih
mjesta,
što usidrena na noćnoj pučini čekaju dan,
odazivlju se snažno glasovi unisoni
i zvuče rosno, ko frule mladih vrba.

Što je to? Možda nekoga zloduh kroz noć goni,
pa sve jače, sve bliže niču jedan iz drugog
čudni, osamljeni zvuci
i što bliže dolaze, sve ih manje biva.
Kao da se, preplašeni svjetlom iz moje sobe,
u tihoj vodi rose gase.

I još samo jedan iznenada, baš pod mojim prozorom
Kriknu iz svega grla, da sam sav zadrhtao,
kriknu pobjedonosno metalnim glasom, iza koga je
ko odjek tišine.

Znam. Znam. To su pijetli samotni.
Poznao sam ih po onom glasu ispod prozora moga.
Čas je, kada se dozivlju na svome vječnom putu.
Dozivlju se da se ne izgube
ti prezreni i zaboravljeni čuvari periferije.

Ima ih mnogo. Sve nevidljivi, bezbrojni redovi.
Po cijeloj zemlji poredani tajno
uz porušene ograde. Sa vječitim pitanjem:
Zašto svake noći o ponoći,
kad mjesec neznano stigne do zenita,
na svijetu više ni jedne sjene nema?

Na zemlji je tada najveći mir. Jer u to doba
svaki pjetao, prestrašen od beskrajne samoće,
za svojom izgubljenom sjenom luta.
Mi za to ne znamo,
ali kroz otvoreni prozor osjećamo.

Onda se vraćaju, bez utjehe sa puta
i gledaju kako mjesec silazi.
Gledaju dugo i šute. Zatim iznenada
zaore zemljom veseli povici. To je jedan
svoju sjenu opet spazio,
a drugi mu isto javljaju iz daleka.

Jedan je sat po ponoći.

Mjesec je zaglibio na vrhu gore. I što dublje, tone
sve se manje čuju pijetli. I nama nepoznatom tugom
gledaju kako im sjene izmiču nekud iza brda,
zajedno s onom sjajnom prugom
posljednje mjesečine.
I onda opet mrak. I tišina. I dugo čekanje.

III.

MONOLOG.

O pjevci mramorni. Ukočeni za mjesecom bjeguncem,
što uteče i odnese vaše sjene,
recite mi, da li je ikada koji luđak zemaljski
u kasno doba izašao u polje, da vama zapjeva panegirik.
Sigurno nijedan, osim — mene.

Pa slušajte da vam ne bude dugo čekanje.
Dok ne zasije rosna krošnja na rubu daleke šume.
Vi plemeniti dusi! Kraljevi poraženi.
Sa prijestoljem od uličnog smetlja i razbijenog stakla.
Vječni čuvari zalutalih kuća i noći.
Pijanci do ludila pijani od rose. Razočarani ljubavnici!
Pozdravljam vas u ovoj beskrajnoj samoći.

O pijetli svi! Sa cijele zemlje puste.
I vi što ste mi daleki u blizini
i vi blizi u daljini.
Kako je služba vaša čarobna i tajna.

Stojite zabačeni u večernjim sjenama plotova.
I slabom oku izgledate kao panj mladog stabla.
Promatrate u zagrljaju ljubavnike, izgorjele od strasti
i pune uvjerenja, da ih nitko ne vidi.

I filozofi, koje još nije priznalo čovječanstvo!
Puni strpljenja, što ga ovi ljudi
nervozno traže i ne mogu da nađu.
Recite mi, zašto i vi niste ljudi?

Kako bih vas rado
sve ukrcao u neku novu, neviđenu lađu
i otplovio s vama niz mora — mora — mora —
U zemlju, koju ste samo vi zaslužili.

Krilati čarobnjaci. Vladari sviju slutnja.
Kakva je moć u vašem glasu dalekom?
Kad mrtvi dragan dođe, pun osvete, na leden-vrancu svom
pod prozor nevjernice i nanišani i —
vaš glas otpirne i konja i konjanika.

Ja ne znam.
I plašim se, da vas upitam,
zašto nosite krvavu krunu na glavi.
Uvijekööršće i svježom rosom blista.

Možda je to od onog jutra,
kad ste triput zakriknuli od veselja,
što se Petar pred vojnicima, stisnutim oko vatre,
triput odrekao Krista.

Ništa ne govorite, redovi beskrajni.
Samoća vas ubija. I čekate svoje sjene.

Pred svaku zoru, iza crvenih zavjesa
proklinju vas bludnice ispijene,
jer poslije glasa vašeg sve jasnije vide
u ogledalu svoje isisano tijelo.
I pokriju se, kao da se stide.
A vi i ne marite za one teške tuge,
što ih izazivate u dušama nevoljnika.
I na smrt osuđenom nema više spasa.
Ubijen vašim krikom britkim
on ide na vješala bez svijesti i bez glasa.
Da mrtav još jednom umre.

Putnik u nepoznatom kraju,
sa izgubljenim putevima,
na koljena pada, iznenađen vašim povikom.
Osluškuje. I osjeća blizinu sela.

O pijetli začarani. Koliko je puta
vaš zvuk iz daljine
zaprepastio nas u zagrljaju dugom, noćnom.
I nas dvoje
tek smo se onda opazili i stidljivo pogledali.
Otkriveni prvom zrakom sunčanom.

Ne, ne! Ja ne ću više da govorim.
Jer osjećam vaše buđenje.
Ili čuh
neko spremanje potajno.
Ja uzmičem. Bježim.
Ko sjena.
Ko duh.

IV.

EPILOG VEDRINE.

Zašumiše krila.
I glas
vedar, visok i blistav
probi tišinu
i probudi oko sebe bezbroj srebrnih odjeka.

Sve se ustalasalo.
I prosu se tihi grăd po šumama.
Negdje je blizu sunce.
A ja
nagnut nad bunarom dubokim
sve jasnije vidim u tihom ogledalu vode:
nebo, vrhunce i pijetle, kako bježe, pretvoreni u maglu.
I svoj nasmijani lik.

Nikica Šop.

VLADO FILAKOVAC (OSIJEK): STUDIJA.

NEZNANAC

Kada, već loman, budem blizak grobu
možda će doći umorni neznanac,
u veče oblaka u moju sobu:
da l' ću mu zborit strahom il ko znanac?

Reć će mi tad: »što će ti ponos bora?«
Biće mu riječi teške ko pad kiše.
»Žene srca nestaše poput zora;
ni bol ni radost ne ćeš znati više«.

I, kao lice plohi ogledala,
smrti koju si često zvao kao spas,
evo se duša tvoja sad predala.
Rad prošlosti te grize njezin glas«.

Sve što je moglo biti, a nije bilo
otkriće meni usta nepoznata;
i moja sv'jest ko gavranovo krilo
umorna biće od olujnog sata.

Jer ja ću tada biti, znam, taj stranac
pred uspomenom svojih prošlih m'jena;
pred zrcalom ću drhtat ja neznanac,
kad čujem čemu dadoh snagu vena.

Možda ću plakat pred neznanim glasom,
pred sobom, koga ne znah do tog trena.
Sluteći smrt tad mozgom i lomnim stasom
govoriće taj drugi, kom bijah sjena.

Biće mi r'ječi teške kao čežnja
za nekim neproživljenim životom,
što će ga otkrit ta predsmrtna ježnja,
jer treba mr'jet, nezasićen ljepotom.

Ćutaće soba kao noćni klanac.
Biće mi r'ječi teške ko pad kiše,
pred zrcalom kad stanem i ko stranac
očima svojim reknem: Nikad više.

Frano Alfirević.

FINALE

Proći će sva naša mlada i neobuzdana htijenja
I sve naše želje, snovi i strasti,
I mi ćemo se, nenadano, stvoriti u vlasti
Stalnog pokreta točka života, što sve mijenja.

I bićemo tužni i neveseli k'o cvijet u ljetnim sušama,
Čiji se miris izgubio u prostranstvu draga,
Saznavši, da smo tek tada još pomalo živi i ako
ostane traga
Mladosti svježe u našim svetim i dobrim dušama.

I slušajući pjesme onih, koji su došli,
Da ožive u nama naše mašte i zanose,
Osjetićemo, koliko bola ti ljudi nama nanose,
Mameći časove, koji su u nepovrat već odavno prošli.

Boli to, kad znamo, da jedino čega još pod nebom
Da su to bolovi, što neminovno slijede: ima,
Kose će početi pomalo da padaju i sijede,
A nebo će zamijeniti magle u našim sumornim očima.

Zaboljeće nas duša, kad osjetimo, da mrtva smjesa
Još jedino pokretima o životu sluti,
I da nam je blaženstvo, ovdje u minuti,
Zamijenjeno vječnošću u dugom snu ispod cipresa.

I da nam se neće ni jedna nasmiješiti od žena,
Jer ne vole one mir i strogost ljudi,
Duboko će naše uzdahnuti grudi,
Nad sudbinom naših u smrt bačenih imena.

Da! Bićemo tužni i nijemi kao čaše
Poslije najslađe ispijenog vina,
Dok će nam na uho, bolno, pjevati tišina
Utonuli Eho umrle Mladosti — Mladosti naše.

B. Gjukić.

TRI PJESME

1.

Ja sam tražio ljubav izabranih bića za večernje
šetnje pod kestenovima,
Melanholično pored voda snivao sam likove
ljubljene,
Vrlo je malo žena u svijetu, koje su uspavane
narkozom moje krvi.

Proljeća ovog ja ću žalosno bolovati ispod rascvje-
Pa se pitam: [talih šuma
Zar mora i ova sezona nemirno da prođe pod
sjenama plavoga neba
I zar me ne će obradovati ni pozdrav nježne ruke
Sa drumova i voza?

Kestenovi i večernje zvijezde na dnu rijeke
I moja ogromna sjena na samotnom putu.

2.

Odavno kupujem trenutna srca, dojke i izblijedjele
usne.
O, bestidne žene, koje prodaju ljubav na noćnim
uglovima!
Sramim se od srebrnih čežnja nošenih iz djetinjstva
Nerazumno svoje djevičanstvo potražiću rodnim
Pa zar nije život jedna bolna maska [pejsažima.
od mjesečeva lika?

Svi će nam rado servirati ta stidna pića što krv
nam ište,
Nitko od nas ne će nahraniti svoje snove.
I krajevi, gdje bijasmo idealni, ličiće na izgubljene
domovine srca.

Za kap duše pružaće nam boce i venerične bolnice,
Za naše moralnosti javno će nas pljuvati na tri-
binama,
Za ljubav našu svijet je izmislio gorko poniženje.

3.

Kao sjenka ptičijeg krila život će ući u starost.
Da li ću se tada kajati, što sam pisao stihove?
Da li ću razumjeti svoju prolaznost na kraju puta?
O sve je dim!
Sa ogromnim očima čovjeka koji je u sumraku uma
Pod sjenama ovih istih kestenovih šuma
I ja ću, kao i svi drugi, biti živ sahranjen.

Rade Drainac.

CHESTERFIELD O NAŠOJ KNJIŽEVNOSTI

Prije desetak ili više godina mislio sam da prevedem znamenita »Pisma mojemu sinu« od lorda F. Chestelfielda, koja bi vrijedna bila da udju u hrvatsku književnost. Stoga sam prekopao katalog zagrebačke sveučilišne biblioteke, ne bih li našao traga Chesterfieldu u starijoj književnosti, jer to a priori nije bilo nevjerojatno, budući da su spomenuta pisma koncem 18. i početkom 19. stoljeća u toliko svakovrsnih izdanja proputovala Evropu, da su mogla dosegnuti i Hrvatsku. Što sam tom prilikom otkrio, veoma je interesantno i valjda unicum u jugoslavenskoj literaturi.

Otkrio sam naime, da je glasoviti engleski lord u više izdanja dopro u područje našega jezika, ali tako, da je između njega i njegovih originalnih pisama u tim izdanjima bila razlika kao između boga i šeširdžije — da se poslužim narodnom riječju. Ime Chesterfielda bilo je, dakle, našim starim književnicima na početku 19. vijeka poznato, ali samo njegovo djelo, putujući do njih, izgubilo se netragom, pa kad su njihovi čitači tobože čitali jedno od najpopularnijih djela na svijetu, oni su zapravo imali u rukama najnaivniji falsifikat, što se može pomisliti.

Godine 1825., dakle ravno prije stotinu godina, štampana je u Budimu knjižica s ovim* naslovom:

»Indianski mudroznanac, | illiti | nacsin i vishtina | kako csovik na svitu xiviti mora, | da bogu ugoditi, opshtini hasno- | vit, i srichan biti more; | s' nadometkom | nikojih piricsjah i chudorednih naukah | primudrog' Katona. | Po | gosp. Martinu Pustaichu, | slavne brodske regemente majoru iz nimacskoga u slavinski jezik prineshen; | potlam pako | po | Marianu Jaichu | reda s. o. Franceshka, derxave kapistranske svetog bogoslovja shtiocu, s' dopustjenjem stareshinah na | svitlo izdan. | U Budimu | pritiskano slovima kraljevske mudroucsne | skupshtine. | 1825.« Knjiga ima uz 8 strana predgovora i popis prenumeranata 123 strane teksta, iza kojeg slijedi pregled sadržine (»ukaz«) i ispravak mnogobrojnih tiskarskih pogrješaka.

Da je ova knjiga u nekoj svezi sa Chesterfieldovim pismima, doznajemo samo iz predgovora (»ljubezni chtiocse!«), u kojem Jaić najprije pripovijeda, da je »ovo dillo u korist Slavonacah pokojni gosp. major Martin Pustaich godine 1813. iz nimacskoga poslavoncsio« i u rukopisu nazvao »Meshteia uljudnog xivljenja«. Jaić mu je međutim dao drugi napis, jer je »ositio, da se mlogima ucsnima i vridnima Domorodcem rics Meshtria manje dopadde«. Zato ga je dakle nazvao — Indianskim mudroznancem! Tražeći original Pustaićeva prijevoda, ušao je Jaić u trag tome, da je »ovo Dilce najpervo u englezkom jeziku, po mnenju vridnih ljudih, Mylord Chesterfield, jedan od najpoglavitijih englezkih pisaocah, napisao i na svitlost dao, koje je posli u francuzki, talianski i nimacski jezik od davna privedeno, i koje ti evo sada — dodaje Jaić — drag shtiocse u našim dragim (!) jeziku pridajem«.

To, medjutim, što Jaić misli da daje svojim čitaocima od god. 1825., on uistinu ne čini. U kratkim člancima, što ih je on u 10 dijelova i u »nadometku« nanizao na 82 stranice svoga teksta, imade posve malo ili nimalo Chesterfieldove životne mudrosti. Samo se gdjegdje nalazi po koja osakaćena misao iz lordovih pisama, a inače je to sve katoličko-fratarski »Erbauungsbuch«, kakvih ima puno od fratara pisaca u našoj literaturi. Ni stilom i izrazima ne potsjeća ta radnja na plemenitog lorda, koji bi se bez sumnje bio okrenuo u grobu, da je mogao doznati, što se daje »Slavoncima« u svezi s njegovim imenom.

Jaićeva knjiga ostaje prema tome zanimiva hrvatska književna pojava za svoje doba, jer je u njoj barem zabilježeno ime znamenitoga Engleza, koji je nesravnjivim pismima odgajao svoga »nezakonitoga« sina za dvorsku i diplomatsku službu; ali istinskoga Chesterfielda u njoj nemamo, ne možemo ga pače ni naslutiti.

Nešto je malko bliža pravome Ch. knjiga Miloradovićeva, koja je ćirilicom i slaveno-srpskim jezikom štampana u Budimu 1830. U njoj se već na naslovnom listu spominje ime Chasterfieldovo. Napis joj glasi:

»Rukovodstvo | čelovječeskog života | slavnog avtora | Lord Kesterfield. | Prevedeno s Italianskog na naš serbskij | jezik, i izjasneno s' bijezi za ljubov uča- | ščojsja Serbskoj Dalmatinskoj junosti kao | bijeli i- | krinčić. | Posvećeno ot mene Jer. Spyridona Alek- | sieviča rodom Miloradovića iz Her- | cegovine. Pravos. vostoč. Ispovjedanija Paro- | ha Zadarskog u Dalmacii. | Manuductor Vitae humanae. | U Budimu Gradu | Slovima Kraljev. Universit. Peštanskog. | 1830.« Još se na naslovnom listu nalazi rečenica Ap. Pope-a: »The propter Study of Mankin is man«, koja je protumačena talijanski (»Lo studio

* osovne linije označuju pojedine retke naslova počem se razbira, da dotični tipograf nije imao previše stručnjačkoga ukusa.

proprio dell' uomo è l' uomo«) i srpski (»Učenie sobstveno čelovjeka, est čelovjek«), a knjiga ima u svemu 216 stranica 8-ine s predgovorom, koji je namijenjen »mladomu učeniku, milome mome Serbinu Dalmatinskome«.

U tom predgovoru kaže prevodilac: »Visokim razumom bivši ukrašen avtor ovog djelca*), umio je svakog blagorodno i učtivo podmiriti i isplatiti s' kratkim no veoma razumnim svoim izraženijami, da svi blagorazumni narodi, Francuzi i Italiani, pritekli su svaki na svoj Jezik prevesti isto djelce«; a iz toga izvodi, da će ovo djelo dobro doći i njegovim »jedinoplemenim Serbom i Dalmatinom«, pa ga je zato i preveo s talijanskog jezika. Po tom slijedi »uvedenie« skroz religioznog značaja; onda »Rukovodstvo« u 8 dijelova, u kojem su izvodi osakaćenih Chesterfieldovih pisama (do strane 98.); nakon toga nižu se svakovrsne pouke, u kojima imade takodjer mjestimice razbacanih fragmenata iz Ch.; napokon su u knjizi dvije propovijedi i kronologija važnih dogadjaja od Hristova poroda »do danas«.

Već sam istaknuo, da je ova knjiga pravoslavnoga paroha nešto bliža engleskomu autoru, koji je na naslovu označen, jer je talijanski pisac, po kojemu je sačinjena, imao pred sobom neku preradbu Cherstefieldovih pisama, u kojoj se nije sasvim izgubio trag originala. Ali između nje i njega tolika je razlika, kolika je izmedju »djelca« sa stotinak stranica i velikog djela sa blizu tisuću strana.

Ovo, medjutim, nisu naša jedina izdanja tobože Chesterfielda. Dr. Nikola Andrić spominje u svojoj akademijskoj radnji »Život i književni rad Pavla Solarića (Rad, 150), koju mi je dao poslije moga traganja po biblioteci, još dvije slične knjige. Zapravo on spominje tri knjige. Prva je Jaićeva, koju sam ovdje potanje prikazao; druga je Solarićeva i treća Marićeva, koje su mu bile posuđene iz Karlovaca, dok se na Miloradovićevu nije namjerio.

Solarićev slavenosrpski prijevod štampan je ćirilicom u Veneciji 1809. s ovim natpisom: »Mudroljubac indijski, libo isskustvo ščastlivo živiti u družestvu. Soderžaščee u malenom čislu čistjejših poučenija naravoslovija, sodjevennih ednim drevnim braminom«. (Pag. XXVI + 163.) A knjiga svećenika zagrebačke biskupije Josipa Marića od god. 1833. ima natpis: »Indianski mudroznanac ili način kak človek vu društvu ljudi srečen biti more, kratka nekoja na krepost spadajuča razumna izrečenja, koja je nekoji Brakman popisana ostavil, odovud na mnoge vučeneh narodov jezike, vezda pako na horvacki prenešen«.

Sudeći po kratkim Andrićevim napomenama o sadržini, vrijedi i za potonje dvije knjige ono isto, što sam za prve dvije kazao. Njemu se medjutim čini da je otkrio onu prvotnu preradbu Chesterfieldovih pisama, po kojoj su (možda) naši prevodioci radili. To bi imala biti francuska knjiga »L' art de vivre heureux dans la societé (Dresden 1798.), koja je u njemačkom prijevodu (»Die Kunst unter den Menschen glücklich zu leben«) štampana u Münchenu 1801. Ako je doista tako, ja mislim da su ipak naši popovi premnogo ispuštali i dodavali iz drugih izvora u svojim izdanjima, jer su netom spomenute knjige po godinama postanja bile preblizu prvom engleskom izdanju »Pisama« (god. 1774.) i prvom potpunom njemačkom izdanju (Leipzig 1774.—1777. u 6 svezaka), e bi čovjek mogao vjerovati, da je već sastavljač spomenute francuske edicije tako temeljito falsificirao originalna pisma.

Ovo je, dakle, po svoj prilici, jedini zanimivi slučaj u našoj književnosti, da su u kratkom razmaku izašla četir izdanja jednoga velikog tudjeg pisca, a sva četir nisu drugo nego falsifikati originalnog djela, kojega naši prevodioci uopće nisu poznavali, jer da su ga poznavali, oni ga s obzirom na svoje svećeničko zvanje ne bi ni prevodili, a još bi manje falsifikate dovodili u svezu s imenom pisca, koji nije mogao takve »književne« robe ponuditi svijetu. Uostalom, lord Filip Chesterfield nije za svoga života ni izdao svojih pisama mojemu sinu«, niti je uopće ta pisma pisao kao neko književno djelo za javnost, nego ih je kroz puna tri decenija faktično pisao svojemu sinu, da ga na osnovu svoga bogatoga društvenoga iskustva i dubokog znanja odgoji za političku i diplomatsku karijeru na dvorovima. A izdala je ta pisma iza njegove smrti (1773.) njegova snaha Eugenija Stanhope, jer je i njezin muž, Chesterfieldov sin, bio još za očeva života umro.

Ova pisma, kakvima nema ništa slično u svjetskoj književnosti, zanimiva su i po tom što ih je pisao »nezakonit« otac »nezakonitomu« sinu, koji je po neobičnom slučaju samo iz »osvete« došao na svijet. To je, doduše, u moralnom pogledu ružno djelo lorda Ch., ali on je i kao otac i kao gentleman svoju savjest izmirio, a i njegova zakonita žena ponijela se prema mladomu Filipu veoma dostojno. Kad je naime lord Ch. u diplomatskoj službi boravio u Haagu, živjela je ondje kao odgojiteljica gospodična Bouchet, koja je

*) Kako pisac nije imao ni pojma o velikom djelu Chesterfieldovom, na koje misli, dokazuje već ova ponovno upotrebljena riječ »djelce«.

VLADO FILAKOVAC (OSIJEK): ODMOR.

lorda, poznatoga po njegovoj Don-Juanskoj vještini, radi toga u nekom društvu izgrdila. Doznavši to, lord se je okladio sa prijateljima, da će i tu gospodjicu predobiti. I — dobio je dosta brzo okladu, jer ni odgojiteljica nije mogla odoljeti njegovoj zavodničkoj vještini. Plod ove doista neobične pustolovine bio je Filip Stanhope, koji se rodio 1733. Lord ga je očinski ljubio i materijalno skrbio za njega bolje nego što mnogi bogati lordovi skrbe za svoje »zakonite« sinove, a odgajao ga, kako dokazuju »Pisma«, umnije nego što bi ikoji tadašnji lord umio, i još je u svojoj oporuci mislio na njegovu mater, osiguravši joj doživotnu rentu. Koji bi gentleman doličnije popravio jednu svoju pustolovinu iz mladjih dana? No, što je glavno za javnost, engleska je literatura u tom povodu dobila djelo, kakvog nema ni jedna druga svjetska književnost, jer je Chesterfield — lični prijatelj Voltaira, Montesquieu-a i mnogih drugih kulturnih prvaka tadašnjeg vremena — bio jedan od najumnijih i najboljih državnika svoga doba. Dosta je pripomenuti da je on jedini Englez, koji je za kratko vrijeme kao upravitelj Irske svojom pravednošću i toplom skrbi za interese zemlje stekao popularnost i nezaboravljenu zahvalnost irskoga naroda. A kao diplomata radio je s uspjehom u interesu svoje domovine na više dvorova, dok je u engl. parlamentu bio jedan od najvidjenijih članova.*)

Takav je muž, naravno, mogao i umio odgajati svoga sina za karijeru, svojoj sličnu, a imao je i očinske ljubavi za to, kao što i svu literarnu spremu, nužnu za takvo djelo. On, doduše, nije ni sanjao o tom, da će njegova pisma biti jednoć štampana, ali ih je pisao u savršenoj književnoj formi, jer n i j e m o g a o drugačije pisati. U jednu je ruku nastojao da mu sin bude u svakom pogledu ne samo temeljit u svojem znanju, nego i formalno savršen u svojem istupanju, društvenom općenju, govoru i pisanju, pa mu je zato morao davati i dobar primjer u svojim pismima, a u drugu ruku on je poznavao, razumio i visoko cijenio najbolja djela klasične i suvremene književnosti i umjetnosti, pa je bio rodjeni književnik, iako je javno pisao samo o političkim temama. Tako su njegova Pisma, jednoć štampana, mogla i morala izazvati senzaciju i u engleskoj književnosti i u cijelom svijetu, pa jedva da ima od onog doba dalje znatnijega književnika na svijetu, koji se je doticao temata, u ovim pismima obrađenih, a da ne bi spominjao i Chesterfielda. On ima, dakle, da zahvali svoju književnu slavu svojemu »nezakonitomu« sinu, jer da nije ovoga bilo, ne bi bilo ni pisama, koja su njemu pisana.

*) Kako je Chesterfield umio duboko i svestrano promatrati društvo oko sebe, dokaz je u tom, što je 25 godina prije, nego je nastala, navijestio veliku francusku revoluciju. (Carlyle u I. knjizi svoje povijesti franc. revolucije). A u svojim pismima upućuje sina o psihologiju gomilâ (masa) načinom, koji podsjeća na temeljne misli u djelima Le Bona, Sigheli-a i Tarda, štono su izašla 150 godina poslije dotičnih pisama.

Pouzdavajući se u privlačivost njegovog imena, našlo se je izvan Engleske više skribenta, koji su se tim imenom i s nešto malo materijala iz »Pisama« poslužili, da proture medju neupućenu publiku kojekakve »moralne« krparije, koje nemaju nikakve vrijednosti. Na žalost, nasjela su tim falsifikatorima i četir naša čovjeka na početku 19. stoljeća, i tako smo dobili četir edicije, koje smo ovdje spomenuli samo iz historijsko-književnog interesa, dok im je inače literarna vrijednost minimalna ili nikakova. A da se je kojom srećom mjesto njih našao jedan čovjek, koji bi Chesterfielda bio razumio i dolično preveo, bili bismo dobili djelo, kojim bi se naša književnost mogla opravdano ponositi. Ali habent sua fata libelli, a žalostan je za nas fatum i to, da još uvijek nemamo Chesterfieldovih »Pisama« u hrvatskom prijevodu. Kad bi se n. pr. gospodin profesor V. Dukat odlučio da ih s običajnom svojom pomnjom iz originala prevede, on bi našoj knjizi iskazao veliku uslugu. Naravno da bi morao imati sigurnog nakladnika prije nego što bi se dao na posao. Nadajmo se da će se i naći.

Janko Ibler.

PJESMA BOGA REVOLTA

Hurrah!
Gaziti ću dotle dok ne zamre sve!
Tri zapada i izlaza sunca gledat će
taj krvavi božanstva uskrslog bijes.
Po hekatombama tjelesa vaših
ko furija plesat' ću svoj prvi osvetnički ples.
I s tri kraja tu masu zgaženu zubljom ću zapaliti,
i zemlja će olakšati,
a u slavu moju Ararat će prvi provaliti
oživit će, kad čuju za pobjedu moju.
Ko Titan mladi ću kliknuti,
kad vatrenoj kugli na hrbat skočim,
i od vaše kože spletenim uzdama
polu pokažem lijet.
Zemlja će tamu svemira sjeći
ko pakleni nikad neviđeni bijes.
Parat ću beskrajni prostor i za sobom
ostaviti krvavi trag,
nek sunce zna,
kud s njegovom kuglom
pobjegoh ja!

Kad prve svjetove ugledah,
klicao sam iz daleči:
Zdravo! — Zdravo!
Braćo! Djeco!
Majke moje Vječnosti!

A gromki, beskrajni
Zdravo! Zdravo
S kišom meteora se osu
Po hladnim rukama mojim
Ko prvi pozdrav
Djece —
Majke moje Vječnosti!

Vinko Vilić.

REZIGNACIJA

Na dlanu sam dušu svoju sv'jetom pronosio,
na dlanu; i na nju, ko bogalj na ranu,
milostinju sv'jeta sam prosio...
Ne moljah, da joj se da
ni novca ni hljeba
već samo, (jedino što joj treba):
malo srca
i malo sna.

Već u snu gledah:
kako joj svuda otvaraju vrata,
i kako je svugdje primaju, ko brata.

Ali, već na po puta,
(svud srca bijahu kruta,
i nigdje se niko, pod nebom,
ne nadje, da je primi sa solju i hljebom) —
od gladi, ko tičetu kog vjetar iz gnijezda sruši
bi kraj mojoj duši...

Dušan Gjukić.

LISTAK

KAZALIŠTE.

H. R. LENORMAND: ČOVJEK, KOJI SE HRANI SNOVIMA.

Moderna tragedija u 9 slika s prologom. Režija: I. Rajić. Premijera 20. X.

Poslije »Promašenih života« suvišno je raspravljati o Lenormandu i njegovu stajalištu. Gledalac je unaprijed opredijeljen. On čeka novu umjetnost. Umjetnost bez kompromisa i bez veze sa kojekakvim »ukusima«. I ona dolazi. Dolazi lagano, do monotonosti lagano, odvijajući se po onoj čvrstoj logici antiknih tragedija. Fatum je početak i on je dominanta, koja polako valja figure po pozornici kao da su sve napete na jednoj žici određenog gibanja.

Počinje uvod. Dvije se duše sukobljavaju tiho i nečujno kao magnetski polovi. Kako? To je preveliko pitanje. Logika je kod početka nemoćna. Razum je preuzak. Empirija premalena. I razum stvara simbol. Fatum. Mi još nismo svjesni, ali ipak znamo, jer osjećamo kod prvog sudara tih dviju duša, osjećamo tvrdi prst Udesa. Tragedija mora doći. Fatum je pružio tvrdi prst. Mi ga ne vidimo, mi ga još ne razaznajemo, ali mi ga osjećamo. A osjećaj je najbolji i najtačniji pogađač! Točak Udesa okreće se lagano. Autor hoće da osvoji naš mozak. Da ga unese u ono, što on ne shvata. I tako nastaje teorija, ono, što mi nazivamo filozofijom i psihologijom autorovom. I to osvajanje razuma zauzima gotovo polovicu komada. Oči ne vide onoga, što mi nazivamo radnjom, uši slušaju teoriju, objašnjenja, ali ta objašnjenja ne rastaljuju mozak. Mi se borimo. Sami sa sobom i s autorom. Tiha polemika stajališta. I jasno, da će taj dio komada staviti naš razum u rubriku hladnoga. Mi tražimo akciju, tražimo doživljaj, a nikakve teorije. To je polemika našega mozga sa samim sobom i s autorom. Ali samo na časove. Jer slutnja u nama prevladava. Ona kao da čuje iz daljine korake Usuda, što nosi krvavu košulju Tragedije. I sve to, što se prije zbiva, samo je oprezno pripremanje na čin, koji će doći. A on ne dolazi naglo, jer autor zna, da bi onda samo prostrujio oko nas, da bi se okliznuo samo o naše površne stanice i ne bi nam ni zagolicao onaj životni živac, na kome je pripet čitav naš organizam. A on ne smije da ostavi tako površan utisak na nama. Autor to ne da. I eto, zato nas uzruja, napravi nas nestrpljivim i kad je to nestrpljenje došlo do vrhunca, kad je mozak izmoren počeo da se kliže periferiji svijesti; onda je istom nastala radnja, koja je bez kontrole razuma počela da mota naše živce. I mi nehotice puštamo polemiku. Odbacujemo bistrenje pro i contra i sami ulazimo u radnju. Možda nas ono skeptičko u nama kadgod trgne, možda nas na čas potegne i iz vrtloga te radnje, ali priznajemo, ona nas na koncu osvaja. Naša logika je slaba za toliki otpor. Na kraju i naš razum, makar i naknadno, priznaje m o g u ć n o s t te radnje i vjerojatnost toga doživljaja.

Čitava drama rađena je na razumskom, na racionalističkom osnovu i možda bi se po toj građi mogla nazvati i njezina arhitektonika kubističkom. Sve je tu odmjereno, proračunano i iza svega toga se osjeća jedan studij, razređen i podijeljen po geometrijskom mjerilu. Dakako, da to ne znači, da bi se to djelo moglo zato uvrstati u okvir oficijelne kubističke škole. Ono samo u cjelovitosti daje taj dojam ,inače se radnja u pojedinim dijelovima odvija bez obzira na kakve književno-školske propise. Samo djelo ima svoju vlastitu logiku, a ta logika traži prirodno i svoju posebnu tehniku. Posebnu tehniku komponiranja, koja opet traži posebnu tehniku izvođenja i — gledanja. Mnoge riječi, one teoretskoga karaktera: objašnjavanja između muškarca i žene potsjećaju i ovdje kao u »Promašenim životima« na Ibsenov rječnik, ali se ipak taj rječnik bolje posmatran razlikuje od Ibsenove terminologije. Lenormand ne docira s onolikom i s onakvom tendencijom kao Ibsen. On ne postavlja pitanja unaprijed, nego se ta pitanja i ta objašnjenja nameću sama sobom i z a d j e l a. Tu je razlika Lenormanda i Ibsena, pa zato ne će ni to sjećanje na Ibsena imati kakva većega značenja niti se može govoriti o kakvom direktnom uticaju. Sama radnja zahtijeva i tu teoriju i ta objašnjenja, a autor ne samo da ne izbjegava ta objašnjenja, već ih i izaziva, kako bi i naš mozak uvjerio o logičnosti i realnosti radnje, koja se odmata pred našim očima.

Tko je nosilac te tragedije? Ili čovjek, što kopkajući po ljudskim dušama hoće da iznađe njihov put, da im otkrije njihovu fikciju, što oni nazivaju »istinom« i da ih uputi na taj put istine; je li nosilac te tragedije Lue de Bronte? Ili je to žena što živi na oštrici, na kojoj se križaju njezin nagon, što izvire iz podsvijesti i dužnost, u koju je stavilo društvo — Jeannine Felse? Ili je napokon nosilac ona žena, što se riješila svih ograda nametnutih izvana i što živi samo po zahtjevu svoga nagona slijedeći samo onaj put, koji joj je otkrio njezin oslobodilac Lue de Bronte? Uzaludno je tražiti odgovor na to pitanje, jer se tu ne će naći stvarnog junaka, heroja u onom smislu, kako to biva u postavi antiknih i klasičnih tragedija. Nosilac tragedije nije jedna ličnost, nije jedna realnost našega naturalističkoga shvatanja; nosilac tragedije je jedna »viša realnost«, za naše žive oči jedna apstrakcija — l j u d s k a d u š a. Duša, koja je po svojoj prirodi rascjepkana i u kojoj su jednako jaka dva nagona: traženje istine i traženje fikcije — laži. Koje je uistinu laž od ta dva pojma, koje je kategorisao naš razum? Naš razum, naučen da misli u kategorijama, drži, da mu je to jasno; dočim ona naša metempirijska, nadrealna duša, odnosno njezin nadrealni habitus, nije tako jasna u kvalificiranju tih pojmova. Na sve oko sebe i u sebi mi smo naučeni da gledamo teleološki, i ako je tako, onda tko je laž; ili razlivena, raspojasana i otkovana duša — Fearon, ili ona duša sapeta u okviru dužnosti i obzira, ona lutkica, s kojom se tako bezbrižno poigravaju valovi života — Jeannine Felse? Ili je napokon ona duša, što ju rastače crv razumske »istine«, crv analize i objašnjenja? Naš razum ima na to pitanje svoj odgovor, ali samo taj odgovor nije ujedno i odgovor č i t a v e naše duše. Naša svijest lako odgovara na to pitanje, ali je li u toj svijesti sadržan sav sadržaj č i t a v e naše duše?

Samo na toj tačci dodiruje se Lenormand sa naukom psihoanalize, sa Freudom. Ali samo dodiruje, jer dramatičar ne slijedi do kraja psihologa, Lenormand ne sluša Freuda. Po Freudu je saznanje onoga, što ključa u podsvijesti, izlječenje; po Lenormandu je to početak, i više, to je uzrok tragedije. Tu je kamen spoticanja, koji Lenormanda odmiče daleko od Freuda, i zato mogu Lenormanda nazivati frajdovcem, Freudovim učenikom samo površni gledaoci, koji ne poznaju ni Freuda niti Lenormanda. Freud ostaje konzekventan psiholog u svom smislu, ali konsekventan do kraja; Lenormand postaje od psihologa e t i č a r o m. U razuzla-

vanju svega onoga, što se nalazi u podsvijesti, nalazi on (protivno od Freuda) samo tragiku i smrt teleološki određenom životu, jer je zadnji izlaz toga razuzlavanja razaranje i života i društva, što vidimo dobro na primjeru Fearon; razaranje fikcija i iluzija, bez kojih ne može da bude naš organizam i zato mora da ugine, što vidimo na primjeru Jeannine; i na kraju razaranje i samoga analizatora, koga je ta, možda i fiktivna istina, srvala ukinuvši mu ravnotežu, što vidimo na Lue de Bronteu. Kakav dakle odgovor daje na kraju Lenormand? To nije nikako odgovor Freuda, to nije odgovor psihologa i naučenjaka, taj odgovor je više odgovor teleološki raspoloženoga etičara. U pitanju saznanja Lenormand je skeptik. Naše su sile premalene da obuhvate smisao zbivanja i života. One stradavaju i pri samom pokušaju i zato je gotovo suvišan naš napor. Čim probijemo plotove naše svijesti, navali ona bujica iza ograde (ispod svijesti) i ona nas potapa, dok nas ne zadavi. Ima li dakle smisla probijati tu ogradu? Naš razum odgovara negativno, ali nagon u nama škaklji nas i potiče na taj posao razaranja. Suvišno je zatvarati oči pred tim nadrazumskim, pred tim nad- i podsvjesnim, ali je jednako iluzorno držati, da će nam probijanje te ograde donijeti spas.

Čitava se dakle radnja i odigrava na međi između realnoga i nadrealnoga. Možda to primiče Lenormanda onome novome pokretu »surrealista«, nadrealista, kako se oni u Francuskoj zovu. Mislim, da se on razilazi i s tom strujom, jer je njegovo gledanje na kraju ipak realističko, društveno, teleološki realističko. Sve drugo su samo putevi, da se utvrdi to konačno stajalište.

Tako su ga shvatili i režiser (Raić) i scenograf (Babić), samo što je kod njih realističko gledanje bilo od početka podcrtano i kroz čitavu radnju dominantno. Možda bi bilo bolje, da je scenograf jače markirao tu među između realnoga i nadrealnoga, osobito u prve 4 slike. Nad šablonsku realističku glumu izdiglo se samo dvoje, g. Raić (Lue de Bronte) i gđa Vavra (Fearon) i to samo u zadnje dvije slike, dok se drugi nisu nikako mogli da izdignu iz realističkog, tačnije naturalističkog, okvira. Za glumce rutinirane samo u jednom pravcu nije to ni lako, jer je tu potrebna i jača razumska inteligencija i veći duševni elasticitet. Jer, rekli smo, za ovakve komade potrebna je i posebna tehnika gledanja i posebna tehnika prikazivanja. Kad je tako, nije onda čudo, da to publika prima — ravnodušno. Ali dramaturg u ovome slučaju ne bi smio da o tome vodi računa, jer, kad se radi o umjetnosti, štetan je svaki kompromis.

DIOGENESH

ili zsluga dvéh zgublyenéh bratov.

Premiera 28. X.

I ako je ovaj komad star jedva sto godina, naši istoričari nisu mogli jasno i definitivno da riješe pitanje njegova autora. Uvijek se samo jednostavno šablonski konstatovalo, da je Tit Brezovački napisao komediju Diogenes, da je komediju Diogenes izdao Mikloušić i — više ništa. O tome, šta je taj Diogenes, kakva je njegova vrijednost, koliko je njegovo značenje i t. d. — nigdje ništa. Napokon pred premieru oglašuje kazališni list na usta režiserova »neko važno otkriće skrivenoga blaga«, koje da je režiseru g. Gavelli pomogao otkriti g. Vodnik. Napokon je došla i čitava studija (u istome listu) o Diogenesu i njegovu autoru — Brezovačkome, prije nego se stvarno i temeljito dokazalo, da je ovo djelo, što je prikazano na našem kazalištu, uistinu djelo Brezovačkoga. Pitanje autorstva je dakle ostalo neriješeno, pa je zato i razumljivo, kad su jedne novine tvrdile da se prikazuje Mikloušićev Diogenes.

Prije nego pređemo na ocjenu djela, da vidimo, šta se može reći o pitanju autora ovoga djela. Sve što se danas može pozitivno reći o djelu i autoru nije nikakvo otkriće (kako misli »Hrvatska Pozornica«), jer je sve to rečeno prije šezdeset godina. Naime, već je Šafařik u svome djelu »Geschichte der Südslawischen Literatur, Prag 1864., Gesch. der illirischen und kroatischen Litteratur 1865.« (izdao Jireček) iznio sve ono, što su poslije njega konstatovali naši istoričari. Šafařik u spomenutom djelu govori i o Brezovačkom i o Mikloušiću. Karakteristično je samo, da on o Mikloušiću piše gotovo trostruko opširnije nego o Brezovačkom. O onome, što nas ovdje zanima, veli Šafařik ovo: »Einige seiner (Brezovačkoga) Dramen hat Th. Mikloušić umgearbeitet und von neuem auflegen lassen« (str. 291.). Za Mikloušića piše Šafařik: »Er umfasste mit gleicher Sorgfalt alles, was irgend zur Emporbringung der Nationallitteratur Muttersprache u. zur Bereicherung der Nationallitteratur dienen konnte u. gab mehrere verwaiste Schriften schon verstorbener Auctoren zum Theil in verbesserter Gestalt heraus, andere entriss er dem Untergange, indem er sie seiner Bücher — und Handschriftensammlung einverliebte, und für künftige Zwecke aufbewahrte (str. 294—295.). Dalje govoreći o kajkavskim dramama (329. str. i dalje) navodi kao autora i Grabancijaša i Diogeneša samo Brezovačkoga. Za Grabancijaša veli da je štampan 1804., ali da je »verbessert und neu aufgelegt von Th. Mikloušić ... 1821.«. Za oba komada veli Šafařik: »Diese Dramen (misli i druge), besonders Mattiaš Grabanciaš Diak und Diogeneš, wurden sowohl im Seminarium und im Convict, als auch an anderen Orten mit vielem Beifall aufgeführt«. Diogeneš nije štampan i o njem Šafařik veli: »Brezovački hinterliess das Lustspiel in der Hs., (Handschrift) Mikloušić verbesserte es ...«

Dakle šta iz svega toga možemo zaključiti u pitanju autorstva? Diogeneš je bez sumnje Brezovačkijevo djelo, ali je sada pitanje, koji Diogeneš: da li ovaj, što je prikazivan ili je on još drukčije izgledao?

Kako smo čuli, Brezovački nije štampao Diogeneša, nego je ostavio samo rukopis. Mikloušić je, kako smo čuli od Šafařika, bio neke vrsti nakladnik i bibliofil. On je sakupljao rukopise i prepise djela starijih i mlađih autora. Tako je sačuvao i prepise deset neštampanih Lovrenčićevih drama. Tako tvrdi Šafařik u spomenutom djelu. Jireček opet kao izdavač toga djela navodi u Uvodu, da je Šafařikov savjetnik i informator o kajkavskoj literaturi bio među prvima sam Mikloušić, »Folgende Männer haben Š. handschriftliche Notizen über die kroatische Litteratur zukommen lassen: Th. Mikloušić, Ign. Kristianović, K. F. Juranić, L. Gay«. Dakle navodima Šafařikovim moramo vjerovati, kad ih je po svoj prilici pisao sam Mikloušić. Iz toga mi saznajemo toliko, da je Mikloušić izdavao djela drugih autora, tako Jandrićev Lyubomirovich, Grabantziash, i to ne u originalu, nego »popravivši« ih, kako je on mislio, i tako »popravljene« izdavao pod svoja. Tako se desilo i s Diogenešom. Ni na njemu Mikloušić i ne spominje Brezovačkoga, nego ga izdaje pod svoje djelo misleći valjda, da je dovoljna ona njegova primjedba u izdanju od 1823. »vu novém pogledu na vnogeh selyu na szetlo dan«. Da je Mikloušić u štampanom djelu zatajio prvoga i pravoga autora, ne će valjda biti razlog kakva hotimična nakana. On je to učinio sigurno samo zato, jer je znao, da je tadašnjoj pismenoj publici, koja je bila prilično malobrojna, bilo poznato, da je Diogeneš Brezovačkijevo djelo, pošto se je, kako smo čuli, mnogo puta prikazivalo, i to ne samo

u seminaru i konviktu, nego i na »drugim mjestima«. Pretpostavljajući dakle Mikloušić, da publika zna, čiji je Diogeneš, on je u štampanom djelu htio da naglasi, kako je on to pravo nanovo redigirao, »popravio« i on ga samo tako popravljenoga izdaje. Miklošić je naime bio i profesor poetike, pa je prema tome važio kao stručnjak i on je valjda to svoje stručnjaštvo htio da istakne i u svojoj redakciji toga djela. Miklošić je postupao prema autoru (ovdje Brezovačkom) kao urednik, kritičar i »stručnjak«. Za današnje je prilike ta uloga malo nerazumljiva, ali onda je bila shvatljiva.

Ni ovim nije još potpuno riješeno pitanje autorstva. Šafařik veli, da je Brezovački ostavio rukopis Diogeneša, ali se za taj rukopis ne zna. U sveučilišnoj biblioteci postoji doduše jedan rukopis Diogeneša, ali je taj rukopis (kako mi je izjavio ravnatelj g. Fancev, jer ga sam nisam vidio) Miklošićev pisan njegovom rukom i potpisan njegovim imenom. To je dakle prepis. Pitanje je sada, je li Miklošić što već pri prepisivanju s originala izostavio. To se može pretpostaviti, ako se uzme u obzir njegova redakcija štampanog djela, gdje je on dosta toga izostavio. Ovaj Diogeneš, što je prikazan u kazalištu, igran je, ako se ne varam, po ovome Miklošićevu rukopisu i prepisu. Ako je tako, onda se ne može tako naprečac i apodiktički ustvrditi, da je ovaj igrani Diogeneš, baš Brezovačkijev Diogeneš. Dokle se god ne pronađe original, sve su ove tvrdnje još hipotetičke i dotle se ne može govoriti ni o kakvom »otkriću«. Može se kombinirati i zaključivati, šta se hoće, ali pozitivno se ne da za sada drugo ustvrditi osim to, da je ovo djelo, što je prikazivano Miklošićeva a ne Brezovečkijeva redakcija. Kada Miklošić ne bi bio »stručnjak, koji voli »dotjeravati« i »popravljati«, onda bi se sa više sigurnosti moglo ustvrditi, da je njegov prepis vjeran originalu. Ovako se to ne može sasvim sigurno reći. Ispoređujući štampano djelo i njegov rukopis može se ustvrditi, da Miklošić nije ništa dodavao, nego samo križao i izbacivao. Iz toga svega se može izvesti zaključak: Diogeneš je sigurno Brezovačkijevo djelo, ali nije sigurno, da je to Brezovačkijevo djelo u Miklošićevoj redakciji (mislim u rukopisu) potpuno. — Toliko u pitanju autorstva.

Možda su predaleko otišli i režiser (g. Gavella) i komentator (g. Vodnik) u hvaljenju ovoga djela. Po njima bi to bilo neko klasično djelo, dakle djelo prve vrste, djelo sa velikom književnom vrijednošću i t. d. Ja se međutim nisam mogao o tome nikako uvjeriti. Možda to djelo, kad se gleda u nekoj istorijskoj perspektivi, i ima nekih odlika, koje se lako ističu u onoj općoj mršavosti tadanje kajkavske literature. Objektivno uzeto ono te i takve vrijednosti nema. Treba uzeti u obzir, da je i autoru, a valjda i većini tadašnje publike, bio poznat Molière, pa zato ni ovo djelo pisano iza poznatog Molièrea ne može nikako da se izdigne na onaj stepen, kako to na silu hoće spomenuta gospoda. To djelo može da bude dokumentarno, ono može imati i neku istorijsku vrijednost; ali to sve još ne znači, da ono ima i neku veću književnu vrijednost. Ono može kao tekst da bude interesantno, zahvalno, pa čak i izvrsno za režiserovu realizaciju i za njegove eksperimente; ali to još ne znači, da ono ima i jednaku umjetničku vrijednost. U stvari je to jedna lokalizovana lakrdija puna klasičkih, osobito molierovskih elemenata. Sluga, nepoznata braća, one društveno-satirične rasprave i aluzije, ono grđenje liječnika, trgovaca, feudalaca — sve su to u ono doba bili toliki internacionalni motivi i elementi u komedijama,

M. GJURIĆ: RAD.

rastresani mnogo i u tada nama blizoj njemačkoj literaturi da se iz toga osnova ne mogu nikako izvoditi ispravni zaključci i o nekoj Brezovačkijevoj genijalnosti i o njegovu izdizanju iznad tadanjega društva. Svi su ti zaključci samo proizvoljni i iz njih izvoditi i na njima osnivati tvrdnju o nekoj velikoj književnoj vrijednosti ovoga djela u osnovu je krivo. Ako se izluči sve to strano i imitatorsko, ostaje veoma mali dio originalnoga, a to opet originalno ima samo nešto scenske, a gotovo nimalo književne vrijednosti.

Karakteristično je za Miklošića, šta je on sve izbacio. Prva dva čina (»zpelyivanja«) ostala su u cijelosti nepromijenjena, dok su u trećem i četvrtom činu (koliko se po pamćenju sjećam) izbačene one najkomičnije scene između Medobuza (krčmar) i Zmeknirepa kao »skrovnoznanca« i »muzikaša«. Možda su se te scene profesoru poetike učinile neknjiževne i cirkuske, a možda je (što je više vjerovatno) tu odlučivala strogost katoličkog svećenika. Svakako, te su scene najoriginalnije, ako ne možda jedino originalne kod Brezovačkoga. One mogu nasmijati, ali taj smjeh je od one vrste smijeha, koji pobuđuje cirkuski August i taj smijeh se brzo iscrpi i dosadi To nije smijeh, koji pobuđuje radnja duhovitih kombinacija, nego se iz jedne jedine kombinacije (krčmar i ciganin) izvode sve druge, pa je prirodno, da će, što dalje se ponavljaju, sve više umarati.

Gotovo sva komika »Diogeneša« sastoji se u riječima, u dijalektu i akcentuaciji tih riječi. Za nas nekajkavce gotovo da su smješnije od one »žalosnije« scene u tome dijalektu. Možda će ova tvrdnja biti kome neshvatljiva, ali da objasnim, nije razlog dijalekat, nego pomanjkanje organske povezanosti i psihološke uvjerljivosti u djelu. Autor ne vodi nimalo računa o tehnici komedije, on naprosto dovlači lica kao figure na pozornicu i te figure izdeklamiraju svoju partiju i povlače se, da ustupe mjesta drugima. Možda će to tko i opravdati sa komedijom shvativši komediju kao

karikaturu drame, ali takva isprika bi bila neispravna. Komedija mora kao i drama imati svoju povezanost i uvjerljivost (ja držim, čak i više), jer drukčije ne može u nama izazvati što traži i što treba da traži svaka dobra komedija. Zato baš držim, da su oni tendenciozni dialozi između Diogeneša i predstavnika pojedinih zvanja i staleža (Svetloglasa, Sebirada, Pazarovića, Pohabija i dr.) tako površno, i neuvjerljivo nabačeni (pogotovo ovako neskraćeni), da naprosto izlaze kao neke dosadne popovske prodike. Ni sama tehnika komedije nije dovoljno određena ni sređena. Nosilac naslova nije uvijek nosilac komedije i centar radnje. Diogeneš je nosilac samo u prva dva čina. On je nosilac i centar radnje samo u autorovu planu i u onim, po njegovu mišljenju, ozbiljnijim i tendencioznim scenama, dok je u komičnom dijelu komada faktični centar i glavno lice Medobuz (kerchmàr, kako ga naziva Miklousić, ovdje kelner). Autor se sam nije mogao riješiti te neprilike, jer je po postavi komedije morao da bude Diogeneš glavno lice, inače bi bila suvišna ona dva nepoznata brata, a po njima i onaj šablonski okvir komedije.

Na našoj pozornici je Diogeneš prikazivan istorički i u osnovi ispravna, jer se drukčije ne bi mogao nikako održati ovaj komad izvan toga istoričkog kostima) je u prva dva čina bila prestroga, jer je režiser ostavio netaknut gotovo čitav tekst. Netko je se (u novinama) pobunio proti skraćivanja teksta, a uistinu taj tekst nije gotovo nimalo križan (osim što je skraćeno nekoliko rečenica) a trebalo bi ga bezuvjetno još skratiti, jer priječi brži tempo igre, osobito u prva 3 čina. Druga bi zamjerka bila režiseru, što je još uvijek premalo karikirao komad valjda za volju istoričnosti. Naprotiv bi se one »ozbiljne« scene (prva 2 čina) mogle jedino kraćim tekstom, bržim tempom i malo jačom karikaturom da spase.

S toga stanovišta i držim, da je najbolje kreirao ulogu g. Cilić (Medobuz), jer je od svog krčmara stvorio jedan gotovo potpuno izgrađen tip. Možda je to njemu bilo lakše nego drugima, koji su više bili zaposleni u dramama i u kojima nije ta komična žica, osobito ovako navijena, tako jaka kao u njemu. Diogeneš je u intepretaciji g. Pavića imao sve uvjete osim jednoga, koji je manjkao svima osim Cilića — jezika. Svi su glumci doduše govorili kajkavskim dijalektom (osim gg. Petrovića i Strozzia), ali to nije onaj pravi autohtoni idiom. Dok su jedni kajkavske riječi naglašavali štokavskim akcentom (Pavić), drugi su opet (Sotošek, Nučić, Bojničić, Badalić) izgovarali pravilnim naglaskom (ukoliko to može štokavac kontrolirati) ali sasvim pogrješnom artikulacijom. To je neki književni jezik, a taj jezik nije jezik ove komedije. Naše vokale ne izgovaraju kajkavci jednako, nego tu ima uvijek nekih prelaznih oblika i nijansa. O tome je režiser trebao da povede više računa i komedija bi s tim bezuvjetno mnogo dobila, jer bi tom jezičnom stranom bar donekle nadoknadila one manjke na drugoj strani, kojih ima, kako smo vidjeli, toliko, da se ovaj komad ne može nazvati ni dobrom komedijom, (u književnom smislu) a najmanje — klasičnom.

I. Nevistić.

ŠTA RADI UPRAVA ZAGREBAČKOG KAZALIŠTA?

Razumije se, da će ljudi iz Uprave odgovoriti na to pitanje riječima urednika službenoga kazališnoga glasila: »da teaterski ljudi, koje mi imamo, imaju za nas ono značenje, što ih imaju evropski teaterski ljudi u svojim svijetovima«. Ja ne znam, na koga misli urednik »Hrvatske Pozornice«, kada veli »za nas«. Ako braneći ljude iz Uprave tvrdi, da su ti ljudi sa sobom i sa svojim radom zadovoljni, ja mu to rado vjerujem; ali ako g. urednik misli taj svoj pojam »za nas« protegnuti na sve nas, koji pratimo, kritikujemo i pišemo o radu ljudi iz svih pretinaca Uprave i vodimo računa o rezultatima toga rada, onda je ta njegova anticipacija u najmanju ruku neumjesna.

Možda bi bilo previše i preopširno za ovo mjesto, kad bi se nanizala sva data i sva fakta i kad bi se zbrojila bilansa rada ove Uprave. Samo ćemo napomenuti, da bi iz toga zbrajanja izišao sigurno jedan rezultat: sud, koji bi bio sasvim oprečan onome, što ga je stvorio urednik »Hrvatske Pozornice« i što ga hoće da sugeriše publici. Interesantan je to slučaj. Urednik »H. P.« lomi koplje s kritičarima i pjeni se, da dokaže svima i svakome sposobnost kazališnog upravnika g. Benešića. Da to polući, on se hvata i apstrakcija i generalizacija, jer mu nikako ne uspijeva da nađe bar jedan konkretan primjer, na kome bi se očitovala ta imaginarna sposobnost g. intendanta. Čudnovato je to, za samo stajalište, za principijelno stajalište urednika »H. P.« je to čudno, da on o toj svojoj iluziji, o nekoj imaginarnoj sposobnosti kazališne uprave, ne može nikoga da uvjeri osim same kazališne uprave! U najboljem slučaju bi to čovjek mogao nazvati naivnošću. Međutim urednik »H. P.« neće, da ga se smatra naivnim i zato on sam, u svom objašnjenju sa g. Lunačekom (za koje mislim da se ni na koji način ne može kvalificirati ozbiljnim), iznosi motive, radi kojih on brani kazališnu upravu. On se čudi, kako bi mogao jedan namještenik da napada svoje poduzeće. I eto radi toga on ne napada to poduzeće, u kome je namješten, već ga naprotiv brani. Taj bi zaključak izlazio iz riječi g. urednika »H. P.«. Međutim svakome je jasno, da je to stajalište branitelja kazališne uprave krivo i nemoguće. Prvo, kazalište nije nikakvo poduzeće gospode iz uprave, već su oni prosti najamnici te narodne i kulturne institucije te prema tome imaju da služe zahtjevima naroda i zahtjevima kulture. Ni urednik »H. P.« ne bi trebao prema njima biti u nimalo ovisnom položaju, nego sasvim u ravnopravnom položaju javnoga radnika, koji za svoj rad odgovara samo javnosti. Prema tome urednik »H. P.« ne samo da nije dužan, da na svaki čin uprave aplaudira i viče amen, nego bi od njega bilo i nesavjesno, kada bi p r o t i s v o g a u v j e r e n j a hvalio rad, koji je loš ili koji gotovo i ne postoji (s obzirom na vrijednost). Urednik »H. P.« bi već kao književnik morao da održi takav stav. A kada bi se imalo savjesno držao toga principa (književničke nepristranosti i objektivnosti), ne bi nikako mogao doći u ulogu branitelja ove uprave i ovoga kazališnoga režima. Naprotiv, držeći se toga principa, on bi morao postati najodlučniji protivnik i ove uprave i ovoga režima.

Treba li da brojim razloge? Onima, koji su upućeni u rad toga režima, suvišno ih je nabrajati. Samo da potsjetim branitelja kazališnoga režima, ja ću navesti samo dva primjera, koji bi morali da odvedu u »opoziciju« i sadašnjega lojalnoga branitelja toga režima zato, jer je književnik.

Prvo, kako postupa Uprava sa autorima? O tome bi nam mogli koješta da pričaju autori, koji nisu »na dobroj nozi« sa tom upravom. Da se pozovemo na slučaj sa g. Dimovićem i njegovim Baš-Čelikom, koji Uprava daje i proti volji autorovoj neizvježban tako, da autor dobiva dojam, da ga ta ista Uprava hoće naprosto da onemogući. Svatko može imati svoje mišljenje i o g. Dimoviću i o njegovim dramama kakvo hoće, ali tu se ne radi o g. Dimoviću. Radi se o principu odnosa uprave i autora. O principu, koji mora da se

poštuje iznad svega. Zar će autor uvijek stajati prema toj teaterskoj upravi kao prosjak ili će se on tretirati kao glavni faktor i u razvoju naše drame i naše kazališne umjetnosti? Ovo drugo ne uviđaju gospoda od Uprave, jer oni postupaju galantnije i sa onim najzadnjim statistom, nego li s jednim autorom. O tome bi nam mogli da pričaju mladi autori, koji se s dana u dan sve više zapostavljaju, ako nemaju bilo kakvog oslonca. I šta oni mogu tome? Uprava ima svoje stalne »autore«, ona ima svoje Petroviće, svoje Ivakiće, svoje Begoviće i šta će njoj drugi? Tako misli ta uprava. Nju i ne briga, ako kritika dokazuje i dokaže, da autor tipa Petrović, Ivakić, Begović ne znači za razvoj i za napredak naše drame apsolutno ništa. Sve je to njoj sporedno. Ona ima te autore, ako treba, ona nađe kod njih komad, i šta nju onda briga za neke druge autore, koji još ne znaju ni gdje se nalazi soba g. intendanta! Ali zato zna ta ista uprava objaviti na pr. Petrovićev komad skoro godinu dana prije, dok on nije još ni u autorovoj glavi sasvim gotov. Da ne idem dalje, pitam, šta veli na ovo branitelj ovoga kazališnoga režima, branitelj, koji je i sam autor? Da li takav režim zaslužuje pohvalu i onoga zadnjega laika sa galerije?

Ili drugi primjer. Odnos Uprave prema kazališnim kritičarima. Zar da se i ovdje spominje ona jadna afera sa novinarima i nekim novinskim kritičarima, gdje su tako kukavno podlegli prkosu jednoga osiljenoga režima? Novinari su možda tvrđe kože i jaka želuca pa su otrpili i lekciju Uprave i na kraju, makar i tacite, usvojili njezino stajalište, da su obvezani da samo hvale kazalište, tačnije Upravu, jer da su zato plaćeni ulaznicom. Ali Uprava nije ostala samo kod toga. Njoj to nije bilo dosta. Ona je htjela da osvoji čitavo javno mišljenje za se tako, da bi se na kraju moglo o njoj govoriti samo u laskavim epitetima. Ostale su još zadnje pozicije — revije. I kada vidi, da te revije ne vrše onu ulogu koju bi htjela Uprava da im da t. j. ulogu neprestanog hvaljenja, nego da se bezobzirno kritikuje svaki i svačiji rad; onda se Uprava laća metode s novinama. Ona naprosto oduzima stalne besplatne ulaznice revijama, misleći valjda, da će tako kritičari revija voditi manje računa o radu Uprave. Razumije se, da će ona naći ljepšu i zvučniju motivaciju, i ona je nalazi. Uprava veli, da hoće da štedi. To nije nikakva podvala, to je doslovna motivacija Uprave. Znam, da ćete se smijati, vi statisti, koristi, kazališni prijatelji i »saradnici«, koji usprkos sve »štednje« imate gotovo besplatne ulaznice. Ali tako je, Uprava hoće na nama da štedi. Vi ne ćete kritikovati, vi ne pišete i zato vi možete dobiti ulaznice. Štednja treba da se provede prema onima koji kritikuju, i to nepovoljno kritikuju. Ne smeta ništa, što u Zagrebu postoje samo 2 (slovom dvije) revije, koje vode kazališnu kritiku. Svejedno, kada se Uprava hoće da drži svoga »principa«. Eto, možda nas je Uprava htjela ušutkati, da nesmetano nastavi svoj rad. Priznajemo, ona nas je pogodila. Pogodila nas je u toliko, što ćemo često za svoj novac morati gledati predstave, ako do 12 sati u podne ne izmolimo kartu. I više ništa. Inače nam je time možda dala još i povod, da još marnije pratimo njezin rad i nerad i da ga iznosimo pred oči i njoj i publici.

Ili možda Uprava misli, da će nas poplašiti svojom sistematskom kampanjom preko svoga lista proti ljudi, koji bezobzirno kritikuju njezin rad. Možda je to zbilja glavno polje »rada« gospodina upravnika: da pred kazališnom publikom, koja čita njegov list, onako zagrižljivo blati čast i ugled kritičara, koji svoj posao i svoje zanimanje smatraju samo časnim? Misli li Uprava, da će ona zbilja na taj način moći da diskvalifikuje kritičare pred kazališnom publikom? I misli li zbilja g. intendant ozbiljno, da će moći podići svoj ugled pred publikom, ako se pohvali, da je on vidio nekoliko svjetskih kazališta? Misli li on ozbiljno, da će sugerirati publici, da ne vjeruje kritičarima, koji nisu vidili bar nekoliko evropskih kazališta? Evropskih kazališta! O siromašni gospodine intendante, na Vama, baš na Vama vidimo, kako nema nikakve koristi, apsolutno nikakve koristi, kad netko vidi, ne samo evropska, nego i sva kazališta sviju kontinenata, ako nema u sebi otprije ono, što se naziva talentom i sposobnošću. Ispitajte diskretno svoj talenat i svoju sposobnost u shvatanju kazališne umjetnosti, procijenite sam u sebi diskretno svoju imaginarnu sposobnost i brzo ćete se uvjeriti, da može imati više sposobnosti eto i čovjek, koji nije nikada vidio nijedno evropsko kazalište i da može od Vas imati više sposobnosti i smisla za kazališnu umjetnost (eto na vaše zaprepaštenje!) i apotekar, zvao se on Eustahije Jurkas ili kako drukčije. Ili možda misli g. intendant, da on može svakome sugerirati iluziju o nekoj svojoj sposobnosti kao svojim podloženicima? Sposobnost se ne sugerira, sposobnost se dokazuje. Ili se možda sva sposobnost g. intendanta sastoji u nekvalifikovanim i neozbiljnim napadajima na kritičare? I je li to možda rad ove Uprave u korist našega kazališta i naše kazališne umjetnosti? I šta velite na to sve g. uredniče »H. P.« i branitelju ovoga razmaženog kazališnog režima? Je li i to u interesu »općečovječanske kulture i međunarodne umjetnosti«, o kojoj pričate u vezi s Upravom. Kolika ironija — u vezi s ovom Upravom! I na kraju, čije to vi sposobnosti toliko ističete i branite? Upravnika kazališta? Onda sigurno ne znate onu priču, kako je gosp. Julije Benešić došao na upravu zagrebačkoga kazališta. Zbilja, to Vas jedino može da ispriča.

Ivan Nevistić.

P. S. Naknadno saznajemo, da je redakcija »Jugoslavenske Njive« ipak i jedina dobila stalnu besplatnu ulaznicu za drame. Šta ima na to da kaže Uprava zagrebačkog kazališta? Mi čekamo objašnjenje.

FRANK WEDEKIND.

Wedekind je, psihološki, jedan od najsavršenijih produkata njemačkog carstva. Država Wilhelma II. znači za Njemačku diktaturu građanskog shvaćanja svijeta u naponu njegove snage. Nije bilo zabranjeno: tako ili onako misliti, s mislima se igralo, dok su ostale nerealizirane. Zabranjeno je bilo: sprovoditi ideje u život. Opozicija prema duhu, koji je kružio kroz prusku kasarnu, bila je kažnjiva. A ako se oponiralo, morala je opozicija biti tačno odmjerena prema gradaciji na skali građanskog političkog profita. Opozicija u maskama! Pretvaranja u licemjerstvo to su djeca građanskog vremena. Prva do odvratnosti licemjerna epoha građanstva nastupila je iza pada Napoleona.

I ako usporedimo licemjerno građanstvo Francuske iza Napoleona i njemačko građanstvo za vrijeme Wilhelma, iskočiće nam Wedekind kao novi Stendhalov Julien Sorel, kao buntovnik ondašnjeg tipa i karaktera. Priljubiti se, upiti, usisati u neprijateljsko društvo i onda ga rastočiti i rastvoriti.

U svojoj duhovnoj averziji prema ordenima dekorisanoj laži pokazuju sličnosti i Stendhal i Wedekind. Ali tu se i njihovi putevi razilaze. Napoleonov visoki funkcioner Stendhal i putujući glumac i kabaretski igrač Wedekind ne mogu imati isto psihičko nastrojenje za svoje istupe u društvu i protiv društva.

Dok Stendhal dolazi iz blistavog imperija Bonaparteovog, Wedekind dolazi iz socijalne pomrčine i samo istinkti, rafinirani kao u mačke, upućuju ga da upotrebi metodu podgrizanja na mjesto otvorenog revolta. On ne revoltira pod krinkom, kao Stendhal, jer napušta jednu poziciju, već za to da jednu izgradi.

O njegovoj umjetnosti može biti podijeljeno mišljenje, ali kao ličnost, kao psihološki tip ostaje jedinstven u onoj rpi literarnih šakala, koji su mu se nadovezali uz pete. Pjesnik, apostol u kabaretima, cinik i vjernik. Sa zadnjim poljubcem u usta svojoj vjernoj drugarici izdiše i prisegu, da je njegov život bio pun čistih naziranja.

I to je krvava istina, njegov život i rad bio je neprestana borba za viši moralni doživljaj. I kad je na pozornicu dovlačio boheme, da puni prezira saspu enerviranoj publici u usta prezir na cijelo građansko društvo ili kad je sam sa vrpcama okićenom gitarom ismjehivao razdraganu, šampanjcem iritiranu, amorfnu masu kabaretskih gostiju, koji su raširenim prstima odobravali — propalom geniju, ili kad je na usta svog markiza Keitha pljunuo cijeloj svojoj generaciji u oči, sa riječima: »Moral je najunosniji posao na ovom svijetu«, — Wedekind je nasladu i ljepotu digao do duhovnog sistema, što više do ćudoredne dogme. Poštovanje prema čovjeku i njegovom dostojanstvu silili su ga, da blagoslovi sve povrijeđene od društva. A samilost, i ona pod maskom smijeha, je moral, religija. To je već obrazložio Schopenhauer.

Wedekind sam ponižen do zadnjih zakutaka ponosa i isprešiban kao teretni konj razumio je, što znači biti odbačen i njegovo bjesnilo je puno udaraca sudbine. On se po koji put nasmijao, ali to je bio smijeh krvav i žučan. Sav obavijen trnjem, on se valjao po mekoj koži dobrih građana, koji su za par maraka tražili podražaje za svoju hrptenjaču.

Kao i sve elementarne prirode i Wedekind je bio romantik, pa ako hoćete, i mistik. To znači: on je osjećao, slutio, spoznavao i vidio veze i ondje, gdje mediokritet sa prelomljenim duhom vidi samo refleks svojih ispražnjenih moždana. U često vizionarnim stanjima, koja uz zemlju pritište samo materija cinizma, on je razgradio svoje moralno shvaćanje, koje je ukopčano u život. Kod njega se približavaju, često slijevaju, realistički i romantički elementi iz kojih se izdiže sinteza njegovog stvaranja.

Nije teško Wendekinda pratiti kroz sve faze njegovog, često zavijenog i zauzlanog puta, koji vodi jednako preko obronaka, kao i kroz močvare, ali bitnost, sadržaj njegovog života je jedan jedinstveni uspon prema spoznaji. Od kabaretske groteske do životne tragedije, nijedan kamen ne ispada iz mozaika njegove ličnosti, sastavljene od nizova duševnih senzacija.

Pozornica je za njega bila propovijedaonica i u vašarskoj stisci odzvanjali su njegovi pozivi, da se stvori i usavrši viša čovječnost. Za publiku: veselje i amizirano roktanje. Reakcija: mržnja. Mržnja, koju Wedekind nije nikad odbacio. On se njom hranio, jer ni u boljim danima svog života nije htio, da zaboravi da je bio jedamput ponižen. Mržnja kao sakramenat, kao sveta zavjesa za ljubav, koju je gojio za za one, koji još onda nisu došli, a koje je očekivao.

A kako je dobro poznavao Wedekind onu iskrivljenu sredinu, kojoj se smijao, a koja je u dnu duše ipak mnogo htio reći, svjedočio je rat .

Rat je potpuno potvrdio shvaćanje o građanskom društvu, koje je Wedekind kroz decenije zastupao. Građanski život je bio u stvari ono, što je sa ukrasima bio već odavno: borba do noža, okrutnost i iskorištavanje svake prilike. On je bio javni prezir ćudorednog duha, izazivanje najgoreg u čovjeku, gola bestijalnost.

A Wedekind, koji je proricao taj s'om duše, postao je — slavan. Njegove drame, koje su se vucale po predgrađima, uskočile su na velegradske daske. Život se je pred njim poklonio, ali on je trpio.

Samo velike duše mogu trpjeti, kad vide nesreću, koju su predviđale. One, kao da, odgovaraju pred svojim duhom, koji je shvatio zlo i to ih još više pritište pod križem.

»Wedekind je svu nesreću sveo na Bismarka, on se s njim upoznao. Njegov »Bismark« kao da je samo intermezzo, više rezultat nego sudbina, junak, koga ne volimo. Ili ga je volio i samo je predviđao posljedice, koje ima takav junak? Do kraja, koji više nije dočekao, bio je uvjeren, da će Njemačka pobijediti; ali njega to nije veselilo. Ja sâm, koji sam jedva sumnjao u poraz, nisam ga smio obeshrabriti. Mi smo slutili, kakogod se svršilo, da budući svijet ne će biti drugačiji nego što je bio i nego što jest. I ako nismo privrednu stranu mogli predvidjeti, za ćudorednu smo znali da se ne će izmijeniti«, piše Heinrich Mann, odličan prijatelj Wedekinda, u svojim uspomenama o njemu.

Danas znamo i osjećamo, da se svijet moralno nije pomaknuo ni za pedalj naprijed. One stare, zakrpane vrijednote jednog iskrenutog perioda, ostale su i dalje u vrijednosti. Istina, moralni credo se ne izmjenjuje u roku od deset godina, ali da za tih deset godina nije zanijemio ni jedan glas starih gusara, to je čudno. Može li se to odbiti na zakon ustrajnosti?

Zar su toliki propovijednici, među njima i Wedekind, uistinu bili samo clowni za kvalificirano društvo građana?

Wedekind zna i surovom rukom, kao da trga živo meso, zahvatiti u diskretne osjećaje čovjeka, ne bi li njihovu težnju podigao do simboličkog zahtjeva općeg duhovnog preporoda, obavijenog religijskim čeznjama za savršenijom formom života. Ta religijska nota je kod Wedekinda dinamička, ona se rađa u spoznaji, da još nismo dosegli cilj, da u nama počivaju daleke razvojne mogućnosti.

Ova težnja prema gore, djeluje trajno u čovjeku, ma koliko još i danas izgleda, kao nedokučiv ideal. U takvoj težnji i Wedekindova religija nije drugo već odnošaj našeg uma prema Svemiru, prema pravdi. Taj odnošaj može biti fantastično-mističan, doktrinaran, spekulativan, ali on se uvijek oslanja na naše nutarnje vrijednote. Na toj podlozi izdiže se svod poezije, sanja, mitosa, metafizike, dogme. U ovoj duhovnoj gradnji uključeno je sve, što je religijsko čuvstvo i nagon za istinom, za konačnim zahvatanjem vječnosti pružilo čovjeku.

Ne religija, kao ukrašena tvorevina, kao rezultat stradanja, već elastično, živo. Krvavo tkivo čuvstava, koje čovjeka stavljaju pred žrtvenik novih dužnosti za novu epohu progresa.

Uz sav svoj idealizam Wedekind se nije podavao iluzijama on je dobro isprekapao ljude svoje generacije. A period Wilhelma II. obilovao je »ljudima«. I Wedekind im nije opraštao što su samo »ljudi«. Ali ni oni njemu, što ih je »takovim« smatrao. Autori akademski pisane istorije njemačke književnosti profesori i doktori Vogel i Koch stilizirali su »negodovanje« povređenog društva. Za njih je Wedekind: »glumac koji traži efekte«, djela njegova: »odvratni izrodi cinizma«, a cijelo njegovo djelovanje: »žalostan znak najgore estetske i ćudoredne degeneracije«. Za manje »uvaženog« Witkowskog je Wedekind »skroz na skroz perverzan« i u tim tonovima odvijaju se kritike ili tačnije protuudarci sa njegove ćuške društvu.

Moguće je Wedekind upotrebljavao i oružje preteškog kalibra, ali da se razračuna sa jednim svijetom treba upotrijebiti ono oružje, kojim se on služi. Trebalo je dati djelo koje će svijet primiti, da ga ono podruje.

I konačno da se sa jednim svijetom obračuna, treba ga poznavati. Da ga je Wedekind upoznao upravo na taj »cinički« način, ne ide na račun njegov već — svijeta.

Mirko Kus-Nikolajev.

DANKO ANĐELINOVIĆ: JUTARNJA ZVONA.

Pjesme. Zagreb 1925. Ilustracije M. Trepšea.

Za g. Anđelinovića može se odmah reći, da je jedan od onih pjesnika, koji malo studiraju, a mnogo pišu. To je već treća knjiga njegovih pjesama, i ako se uzme u obzir, da u toj knjizi ima oko osamdeset pjesama, onda je to broj, koji je opasan i za kudikamo boljega pjesnika. Rezultat naime te »lirske plodnosti«, da je tako nazovemo, uvijek je jedan te isti i to negativan: pjesnik se mora da ponavlja, a to ponavljanje kvari i pjesmu i pjesnika. Pjesnika kvari tako, da u njemu zakržlja onaj organ lirske spontanosti, i dovodeći ga u rutinu, slabi mu onaj prvotni ukus. To vodi površnosti i na taj način pjesnik lako izgubi onaj, u lirici najviše potrebni, osjećaj mjere. Pjesme se opet na taj način kvare, jer ispanu redovito kao neizrađeni crteži. U njima se nađe često dobar stih, ali je zato teško naći dobru čitavu pjesmu. Razlog je taj, što pjesnik hoće na silu da od jedne jedine čuvstvene nijanse stvori čitav jedan lirski događaj i kada mu za to ne dostaje drugih sredstava, on se hvata suvišnih opisa, nepotrebnih ponavljanja, dakle istoga materijala, od koga hoće da gradi novu pjesmu. Čudno je, da se autor nije mogao naučiti na primjeru Nazor, koliko je po pjesnikov razvoj štetna ta prevelika plodnost i to prečesto ponavljanje.

Rekli smo, da je autor tih pjesama jedan od onih, koji mnogo pišu, a malo studiraju. Na ovoj knjizi se to najbolje vidi. Prema ranijim dvjema ona znači nesumnjivo razvoj i napredak. Jer dok su se tamo narivavali tragovi Nazorova uticaja, ovdje ih je gotovo sasvim nestalo. Ni ona autorova mana podražavanja narodne pjesme, nije ovdje onako akutna kao tamo. Mi to nazivamo manom, jer narodna pjesma, zbilja, ne može biti bolja, nego je u originalu, i zato je svaka imitacija promašen pokušaj, jer narodna pjesma može živjeti samo u svome duhu i svojoj boji. Svako kalamljenje nju sakati, a umjetničko preoblikovavanje i nije drugo, nego neka vrsta kalamljenja. Druga je strana napretka ove knjige prema ranijima, što se autor ovdje oslobađa onoga izvanjega dekora, kojim je bio toliko ograničen u ranijim pjesmama. To oslobađanje nije još, razumljivo, potpuno, ali autor je na tome putu. Tim načinom dobivaju pjesme jednu notu više, notu ličnoga osjećanja. Na taj način počinje da se jače izražava i lirska fizionomija autorova i da dobiva jedan određen oblik. Crte toga oblika izražava sam pjesnik u pjesmi Vitez:

> Ne, u meni nema bolećive boli,
> Rad koje mi duši nedostaje daha,
> Snaga mi je puna nasrtnoga maha
> Da pregazi sitno, jer veliko voli.
> Instinkti su moji sirovi i goli...

U tim se stihovima očituje i pjesnikovo životno raspoloženje. To je raspoloženje rasno, nagonsko, ono, što se označuje terminom optimizam. To raspoloženje miriši na neku surovost, na jedrinu, na zdravlje punoga organizma i ja moram da priznam, da mi je to raspoloženje, kada ga čujem iz usta starijega čovjeka isto toliko simpatično, kao što mi je apatično ono izvještačeno glumljenje neke umišljene bolećivosti i plitkoga pesimizma iz usta kakvog golobradog mladića, kakvih danas i odviše ima.

Razumije se, tu je govor samo o raspoloženju i to ne utiče na vrijednost tih pjesama, ja mislim samo na one, koje izviru iz toga raspoloženja, jer one pomalo sentimentalne i misaone (kakvih ima i u ovoj knjizi) izgledaju mi više kao kaki mrtvi dekor, koji ima jedinu zadaću da prekine na mahove onu monotoniju jedne žice. Po autora karakteristične smatram samo one pjesme, koje izazivaju onakve asocijacije kao, na primjer, ova u pjesmi »Jesenja sjetva«:

> Jesen je plaha, vimena i trudna
> Pala na njive daleke i rodne
> Niz dol je bedra razasula bludna,
> Ko brda dojke uzdigla je plodne...

Ta slika, u kojoj se na takav način personificira, karakteriše najbolje onu glavnu osovinu, oko koje se pletu sva druga čuvstva pjesnikova. Možda će ta personifikacija izgledati kome drastična i namještena, ja naprotiv držim, da je baš spontana, i da odražava tip ovoga pjesnika. — Od pjesama drugoga soja iznimku čini samo donekle ciklus »Grabancijaši«. Tu su najuspjelije dvije pjesme: Age i Abe, jer su u njima sa najviše duha portretirani pjesnici, o kojima govore. U mnogim stihovima, osobito u onima sa ironičnom notom, osjeća se neka blizina sa Vidrićem, Matošem pa i Kranjčevićem, i ti stihovi naprosto izazivaju sjećanje na te pjesnike. Možda bi bilo pretjerano govoriti o kakvom jačem uticaju, jer taj uticaj može biti i nesvjesan, ali stihovi kao ovaj mora da vam izazove to sjećanje, tako da čak posumnjate i u originalnost tih stihova:

> Na licu mu, tekar, planu stid ko ruža;
> Svetačka su lica bivala sve duža...

Tko da se kod tih stihova ne sjeti Vidrićeva Sv. Alojzija! I inače je autor i po svom raspoloženju i načinu izražavanja (bez obzira na tehniku) toliko bliz Vidriću kao što je bio ranije Nazoru, da bi se već moglo govoriti i o nekoj vrsti podražavanja. Ili opet pjesma Bik, koja vas odmah sjeća one Kranjčevićeve ironičke pjesme istoga sadržaja i onda istom u drugom redu Matoševe (On i ona), koja opet nije nego banalna parafraza Kranjčevićeve pjesme. Sve su to elementi, koji dovode u pitanje samostalnost pjesnikovu, i koji će mu, ako ih sam u sebi ne raščisti, uvijek smetati. Ovakvi, kakovi su, oni pokazuju samo autorovu površnost i, razumije se, da su na štetu njegovu razvoju.

U formalnoj strani pjesama autor se drži stare tehnike pjesama vezanoga sloga. To je uvijek stvar ličnoga ukusa, jer formi ne mogu pjesnici određivati nikakva metrička pravila, osim jedino sadržaj same pjesme. Nekim pjesmama taj oblik stoji dobro i taj oblik ima svojih vrlina samo dotle, dokle pristaje čitavom štimungu pjesme. Ali čim se za volju te forme kvari poredak riječi ili same riječi, kaošto ima primjera u ovoj knjizi, odmah ta forma gubi na svojoj vrijednosti. Tako se i dešava, da autor u jednu formu strpa proste aliteracije, koje ne mogu izazvati nikakvu predodžbu. Na primjer:

> Nad šumom prši srmen (?) muk...

ili: I od tad u meni šumor (?) krošnja spava...

Ili ovaj primjer, kako se za volju rime kvari poredak riječi:

I sve gledam svoju, kako žanje, diku. (Snaša)
Iz oka ranjen tvog (Ranjeni Bog)

Ili na kraju ovaj primjer, kako se za volju ritma i rime kvare riječi ili stvaraju neologizmi:

Kad želja travke mazi, a voda žala mije
(Znaš li?)
Disaji ognja, vrele muške zebe (?),

gdje je skovana riječ zeba, koja bi imala da znači zebnju, a ne znači ništa, stvorena samo radi rime sa drugim stihom, koji glasi:

Ja, ženo, žudim tebe!

Sve su to stvari, koje se ne smiju tako površno shvatiti kao što ih naši pjesnici redovito shvaćaju prepuštajući jezik filološkim pedantima. Međutim, ako ikome, njima je najpotrebnije poznavanje jezika i riječi, jer to je jedini alat, kojim pjesnik radi. A ako pjesnik ne poznaje svoga alata, a to je jezik, kako će onda da stvori umjetničko djelo tim alatom koji ne poznaje?

Autoru ove knjige ne može se doduše prigovoriti nepoznavanje toga alata jer ga on poznaje kao malo koji drugi pjesnik; ali bi mu se zato moglo preporučiti opreznije baratanje s tim alatom. Pogotovo, kada se na pjesniku vidi nesumnjivo jedan razvoj naviše; razvoj, koji će, ako se kakvim nuzgrednim komponentama ne poremeti, dati našoj lirici punoj izvještačenosti i afektacije jednu novu i davno zanemarenu notu: notu čistoga osjećaja i lirske spontanosti. A to sve se može očekivati od pjesnika, koji ne luta za barjacima pomodnih orijentacija, već slijedi jedini pravi put pjesnikov — put svoje lirske prirode. Suvišno je zato stavljati tu kakve putokaze, jer je autor već preživio u sebi i prešao ono neizbježivo raskršće lutanja. On je našao svoj žanr, a nekoliko dobrih stihova ove knjige nas uvjerava, da možemo očekivati od pjesnika u tome smislu i na tome putu i dalji razvoj. Samo u tome slučaju, dakako, ako se autor više koncentriše i ostane zbilja dosljedan u tom svom žanru t. j. ako svoje pjesničke ambicije stegne u okvir svoje snage.

I. N.

»BOŽJI VITEZ«.

Roman iz 13. stoljeća. Napisao dr. Isidor Kršnjavi.

I današnjemu kulturnomu čovjeku, koji je prožet etičkim čuvstvima, makar inače bio daleko od svake »pozitivne« vjere i crkvene organizacije, ne može a da ne bude vanredno simpatičan sv. Franjo Asiški. Ovaj »pater seraphicus« katoličke crkve pripada bez sumnje u svjetskoj historiji među najveće ljude, koji su radili na socijalno-etičkom polju. On je zapravo personifikacija djelima manifestirane ljubavi prema bližnjemu.

Nije stoga nikakvo čudo, što su o njegovu životu u svjetskoj književnosti napisana mnogobrojna djela, koja u svojoj skupnosti sačinjavaju jednu prekrasnu i duboko dojmljivu legendu; nije čudo, što je plastička umjetnost kroz vijekove obradjivala pojedine epizode njegove legende; nije napokon čudo, što se je književnost u svim svojim umjetničkim oblicima sve do današnjega dana zanimala životom sv. Franje, prikazujući ga — bez obzira na vjerske tendencije — kao jednog od vodja čovječanstva u etičnom pogledu. Tek je nedavno u Rimu prikazivana nova drama Marija Ferrigni-a »Sveti Franjo« s velikim uspjehom.

Ne treba, dakle, da nas iznenađuje, što je i dr. Kršnjavi pod stare svoje dane izišao pred hrvatski svijet s romanom »Božji vitez«, u kojem prikazuje prvi dio (mladost) Franjina života. Svi smo znali, da se negdašnji predstojnik zem. vlade za bogoštovlje i nastavu i sveuč. profesor kulturne historije mnogo zanima za legendu sv. Franje. On je čitave godine proučavao njene izvore, a ponovno je u Assisi-u i po Umbriji s ljubavlju i pijetetom koračao tragom sveca, koji je muževno doba svoga života posvetio ne samo asketskoj meditaciji, nego i djelotvornom radu oko duševnoga prosvjećivanja bratskoga tješenja i boljitka bližnjih u svakom pogledu. Istinska ljubav Franje Asiškoga prema bližnjimu probudila je u duši dra. Krašnjavoga toliku simpatiju za sveca i mnogo zaslužni red Franjevaca, te je pod kraj svojih osamdesetih godina imao tjelesne snage da na skelama Franjevačke crkve zagrebačke toliko vremena izdrži, koliko ga je trebalo da dovrši svoju votivnu al fresco sliku sv. Franje, izabravši za nju najdražesniji motiv u legendi assiškoga genija humane ljubavi i požrtvovnosti a sad nam, evo, daje hrv. književno društvo sv. Jeronima njegov roman o sv. Franji, jedno literarno djelo osobite vrste u našoj književnosti, koje u punoj mjeri zaslužuje, da ga i »Vijenac« pozdravi, iako se žalibože radi svoga ograničenog opsega ne može njime onoliko pozabaviti, koliko bismo željeli.

Sveti je Franjo proveo svoje mladenačko doba bujnim nestašnim, pače raskalašenim životom. Zato se književniku, koji prikazuje njegovu svjetsko-historijsku ličnost, otvaraju dvije mogućnosti: ili da ovo mladenačko životno doba samo u kratko markira i da odmah pređe na psihološku analizu njegova duševnog preokreta, koji ga vodi do svetaštva; ili da sasvim izbjegne njegovoj raskalašenosti i da mu daje od ranog djetinjstva do mladićskih godina odgoj, koji mu uz izvjesne karakterne sposobnosti omogućuje u muževnoj dobi asketski život »božjeg sirotana«.

Kršnjavi se je odlučio za ovu drugu mogućnost, i tako je mogao da u svojem romanu iznese vjernu sliku javnopravnih i privatnih kulturnih prilika pod konac XII. stoljeća u Italiji, kakvoj nema slične u hrvatskoj književnosti. Razumije se da se ova slika s umjetničkih razloga drži u granicama, koje isključuju formalnu historijsku raspravu; ona je u neprestanom dodiru sa Franjom i njegovim najbližima, pa se pisac samo u krajnjoj potrebi s obzirom na razumijevanje čitaoca ispomaže teoretičnom poukom, a redovno je slika u pojedinostima živ odraz ozbiljnog života; ove su pak pojedinosti zgodno razmještene i raspoređene, sačinjavajući vještački koncipiranu cjelinu.

Franjo je sin assiškoga veletrgovca Bernardona, veoma naprednoga i skroz realnoga čovjeka, koji je oženjen Pikardom, kćerkom jednoga provansalskoga grofa. Krvna i socijalna različnost doditelja, koji se iskreno ljube i štuju, ima, dakako, velik utjecaj na odgoj, ćud i duševni razvitak djačaka, kojega bi otac želio jednoć vidjeti kao izvrsnog trgovca i svoga bogatoga nasljednika, dok bi majci bio draži kao »vitez« sa sposobnostima provansalskoga trubadura. Dječak je svojom sklonošću bliži potonjemu cilju, ali po umjerenom isprekrštavanju obadvaju odgojnih momenata ne pada ni u jednu krajnost, nego ostaje sposoban za obje eventualnosti, o kojima će konačno odlučiti životno iskustvo. Ovo će iskustvo segnuti do svoga vrhunca po tragičnoj sudbini divne Beate Gentili, u koju se Franjo zaljubio i koju degenerirani razbojnik-grof Rufini ubija, kad je ne može dobiti za ljubovcu.

Ova je zgoda užasno potresla Franju. On je tupo zurio u svijet ne slušajući ni svojeg najboljeg prijatelja, popa Ćire. »Da li je naoko bešćutan proživljavao prevrat u svojoj duši? . . .« On se dao voditi kao maleno dijete. »Njegova

volja kao da se slomila«. Došavši u crkvu sv. Damjana, baci se pred starovjerskim slikama i propelom na koljena. »Pomalo je osjećaj pobožnosti nadvladao u njegovoj naravi te je bez ikakvih riječi uzdigao svoju dušu nad svoju bol... Kad se je vratio kući iz crkve, počeo je on mater ljubiti i tješiti, mjesto da ona tješi njega.

»Franji je dosad bilo, kao da je njegova ljubav za Beatu bila sakupljena u njegovu srcu kao u kakvoj kristalnoj posudi, iz koje su njene zrake izbijale, a sad mu je bilo, kao da je to srce, ta kristalna posuda pukla. Njegova se ljubav razlijevala i poplavila zemlju i nebo«. I on nije pošao na pogreb Beatin, nego je »svoju bol svladavao mističnim uzletom«. U svezi s Beatinom smrću Franjo je sad češće imao vizije, koje su na njega djelovale utješno. Sva mu je duša čeznula za novim životom.

»Beata mu je (pripovijedaše prijatelju) otvorila put u nove vidike... Sav njegov život valja da bude udešen prema jednom cilju, a taj cilj jeste, da učini mnogo i veliko dobro te steče spasenje. Beata će mu biti vodilicom«. I on odlučno izjavljuje ocu, da će se odreći svakoga bogatstva i da se nikad ne će ženiti, jer mjesto Beate hoće da mu bude zaručnicom — siromaština. Njegov pokus, da u prosjačkom odijelu na stepenicama crkve sv. Petra u Rimu prosjači i da prihod podijeli s prosjacima, posve mu je uspio. On je svladao sve svoje prvotno gadjenje, tek mu se »nije svidio besposlen prosjački život, koji nema drugog cilja, nego da to jadno tijelo uzdrži bez posla na tudj trošak«. Izdržao je s velikim zadovoljstvom i drugu kušnju: da tješi i poljubi gubavca. I sad se »njegova duša počela uzdizati nad njim tako, da je zaboravio sam na sebe. Njegov polet nije se više sustavljao kod božjih stvorova, njegova se ljubav uzvinula do samoga Isusa, izranjena, kao što su grbavci bili izranjeni«. I u tim časovima zanosa on je osjećao, da su se »njegovoj duši otvorili sasvim novi uzvišeni vidici i da je započela njime vladati nova tajinstvena ljubav«.

Dok je ljubio pokojnu Beatu, htio je postati vitezom ili pače vojvodom, da bude nje dostojan. »Sad, gdje mu se ljubav uzvinula do samoga Boga, htio je da bude vitezom Božjim«, i bio je pun nade, da će mu Bog pokazati put, na kojem može steći čast toga viteštva, a već je imao predosjećanje, da će to postići spašavanjem dušâ vlastitim primjerom. »Ćutio je da ga ta nova, uzvišena ljubav zove na nove puteve života, ne da se odijeli od svijeta, nego da svijet privede k sebi u visinu one božanske ljubavi, koja je njega svega obuzela... Sad je vidio, da je pravo viteštvo i prava plemenitost: sasvim zaboraviti, zatajiti i žrtvovati sama sebe za spas najjadnijih izgubljenih duša...«

Kojim će načinom sv. Franjo izvršivati uzvišenu misiju ovoga »pravoga viteštva«, pričat će nam pisac u drugom dijelu svoga djela s natpisom »Božji sirotan«. Mi ga očekujemo s velikim interesom, a jamačno će ga s jednakim interesom očekivati i svi oni čitaoci »Božjega viteza«, koji ne misle, da je u suvremenoj erotici jedini cilj beletristike.

U romanu ima nekoliko pjesmica u stilu trubadurâ, koje su i sadržinom i formom potpuno u skladu s okvirom radnje. Po svoj prilici da potječu iz pera poznate naše pjesnikinje Ive Rod, kojoj pisac posvećuje svoje djelo srdačno-priprostim načinom: »Svojoj dragoj ženi Štefi«. Još nam je dodati, da je roman ilustrirao Mirko Rački s poviše slika, koje sasvim odgovaraju kulturno-historijskomu milieu-u. Sve u svemu: prava književna senzacija, koja zaslužuje osobitu pažnju hrvatskog općinstva. **J. Ibler.**

ZNAMENITI I ZASLUŽNI HRVATI 925.—1925.

O knjigama ove vrste teško je pisati kritike. Čovjek je u neprilici, ako donese negativan sud, da ga se proglasi anacionalnim, zlobnim i t. d. Jer, na kraju krajeva ovakve knjige su uvijek zaštićene nekom firmom patriotizma. I onda, dirneš li u djelo, dirnuo si u patriotizam. Drugo je opet, što izdavači imaju uvijek uza se ispriku: »mi nemamo ovakvog djela, to je prvo djelo ove vrsti kod nas i t. d.«.

Pitanje je sada, tko ima više pravo: ili onaj, tko tvrdi, da je bolje i ovakvo loše djelo imati, ili onaj, tko misli, da je bolje ne imati nikakvo djelo nego ovako loše i površno. Mi smo ovoga drugoga mišljenja i to nam mišljenje potvrđuje sama ova knjiga. Mi naime ne možemo vjerovati, da izdavači i sami urednici smatraju ovo djelo makar i donekle dobrim, jer su njegove mane tako očite, da ih može lako razaznati i svaki laik. Ne znamo čak ni to, je li ovdje uopće potrebno iscrpivo dokazivati pogrješke ovoga djela, jer gdje se god načme, odasvud probija tolika površnost i tolika nekritičnost, da se čovjek i nehotice pita: pa za koga je uopće pisano ovo djelo? Za stručnjaka nije, jer on ne samo da tu ne može naći kakvih naročitih informacija i uputa, nego, u koliko tih uputa i ima one su (u nekim granama osobito) nepouzdane i površne, pa se ne može njima ni služiti. Laiku opet ovo djelo može samo da pobrka pojmove, jer mu to djelo prezentira kao važne ličnosti neke, u našem kulturnom životu, apsolutne nepoznanice i diletante.

Eto, to je glavna mana ovoga djela. Ono nema onoga, što je najvažnije, ono nema kriterija. Jer kakav je to kriterij, ako se u našem malom narodu pronađe preko 400 (četiri stotine!) znamenitih ljudi (i to uračunavši samo one sa slikom)! Ta čitava Evropa, stara i nova, nema zajedno ni polovicu toga broja znamenitih ljudi. Kakav će sud imati jedan laik ili stranac o toj svoj našoj znamenitosti, kada među tim »znamenitim Hrvatima« nađe toliko polupismenih ljudi, gradskih agitatora, piskarala, artista, žena bez ikakve važnosti i značenja, pa čak i športaša i neke gospodske djece! Šta će reći laik, kada u tome kolu »znamenitih Hrvata«, nađe i one turske paše sa ćulahima, kakva je njihova znamenitost za nas? Kao što su god tu nanizane kojekakve paše, Alipaša Hadim, Ali-paša Malikoč, Ali-paša Safi, Ali-paša Semiz, Ali-dede Šeihut-turbe itd. itd. po tom istom mjerilu je moglo doći u to kolo još nekoliko stotina evropskih političara, misionara, pisaca, koji su znali za nas i više od ovih turskih paša. Koje su onda kvalifikacije potrebne za tu znamenitost? Na to se pitanje ne da nikako odgovoriti, kad se jednoj ženi na primjer daje ta titula samo zato, što je »osjećala se uvijek Hrvaticom« (kako kod jedne žene stoji). Druga je znamenita kao nekakva pjevačica u kakvom stranom teatru, treća, jer je imala tu slabost da piše, četvrta jer je bila babica ili što slično. Među tim »znamenitostima« se nađe čak i nekakvih golobradih mladića od 20 godina, čija je sva znamenitost valjda u tome, što se poznaju sa urednicima ili saradnicima ove knjige!

Mi to ne spominjemo radi uredništva, jer od nekih članova uredništva i osobito saradnika nismo mogli ni očekivati kakve veće stručnosti i kritičnosti. Mi to spominjemo zato, jer se ova ovako površna i nakazna knjiga predstavlja kao neka spomenica na tisućgodišnjicu hrvatske državnosti, dakle kao neki dokumenat. Smije li se dopustiti, da ovakvo djelo postane i ostane dokumentom jubileja hrvatske kulture? I onda, mi to spominjemo u interesu časti ono nekoliko uistinu važnih, uistinu zaslužnih i znamenitih Hrvata, koji su krivnjom ove redakcije došli u društvo svakovrsnih diletanata, muških i ženskih, bez ikakve važnosti i

bez ikakva značenja za naš kulturni život. Šta bi rekao jedan Križanić, (koji, nota bene, nije zaslužio ni slike!), šta bi rekao jedan Jagić, šta bi rekao jedan Mažuranić itd., kad bi vidjeli, da ih se stavlja u isti rang sa kojekavim glumačkim diletantima, nekulturnim feudalcima, popovima, športašima i balerinama? Pa kojem kriteriju dolaze u isti rang sa kulturnim radnicima trgovci i bankari, koji za našu kulturu nemaju apsolutno nikakva značenja? Po kojem kriteriju se može jednom takvom trgovcu ili bankaru posvetiti više pažnje i više redaka nego jednom književniku ili kulturnom radniku? Napokon, po čemu je veća zasluga za hrvatsku kulturu Đure i Velimira Deželića, da je o njima gotovo tri puta više napisano nego o jednom Kranjčeviću, Matošu itd.?!

Sve je to znak jedne apsolutne nekritičnosti, jednog pomanjkanja kriterija pa čak i ukusa. Da, kulturnoga ukusa. Pomanjkanje svega toga vidi se osobito i na književnicima. Tu su nabačena samo data (a i ta data su često kriva) bez ikakvih potrebnih informacija. Ondje, gdje ne znaju, urednici i ne stavljaju godine rođenja ili drugih datuma, ne iznose sva djela itd. Jasno, to bi zahtijevalo više truda i više znanja, a uredništvo se, izgleda, nije mnogo zato brinulo, inače ne bi se zadovoljilo kojekakvim saradnicima bez autoriteta, nego bi se potražila pomoć stručnjaka. Ako ništa, bar uvodnom i historijskom dijelu trebalo je posvetiti više pažnje a ne zadovoljiti se pričanjem u pričama. Ili, zar se može onaj dio o hrvatskom jeziku i književnosti nazvati i nekim najpovršnijim pregledom? Tu su samo nabačena imena bez reda i bez smisla, pa već i u tim nabačenim imenima ima toliko balasta!

O svim tim grješkama, površnostima, nekritičnostima, mogla bi se napisati čitava studija pa da se vidi, kako je slaba ova spomenica.

Trebalo bi, da stručnjaci u svim pojedinim granama iznesu svoje zamjerke i uvjereni smo, da bi one iznosile nekoliko štampanih araka. Uvjereni smo, jer takav dojam daje čitava knjiga i najpovršnijem čitaču. Mi ćemo se jednom posebno osvrnuti na književnu rubriku, pa će se iz te kritike vidjeti, koliko je tačno sve ovo, što smo ovako općenito i bez ilustracija rekli. Tim više se čudimo onim faktičnim stručnjacima, koji su svojom saradnjom pomogli izdavanju ove knjige: kako su dopustili, da zajedno s njima sarađuju na istome djelu kojekakvi diletanti i nestručnjaci bez ikakve kritike i autoriteta. Stručnjaci su time i bez svoje volje naškodili samo sebi i svome glasu, jer će i njihovi dobri i pouzdani prilozi izgubiti svoju vrijednost u onoj velikoj masi nekritičnih i neozbiljnih sastavaka i podataka. Radi toga trebalo bi, da se ti stručnjaci, koji su u dobroj vjeri sarađivali na ovome djelu, ograde proti svima onim diletantskim saradnicima nestručnjacima ,koji su ovdje natrpali toliko toga bezvrijednog, napouzdanog i nepotrebnog materijala i tako onemogućili i upropastili čitavo djelo.

Na ovome se najbolje vidi, kako je pogrješno prepustiti ovakav posao pojedincima nestručnjacima, posao, koji traži organizaciju stručnjaka. Naša Matica i DHK mogli bi iz ovoga povući najbolji poučak. Dakle, je li bila potrebna ova knjiga? Kad bi mogla zamijeniti leksikon, bila bi nužna. Ovako ona ne samo da nije nikakav leksikon, nego nije niti spomenica, vrijedna i dostojna spomenica. Možda su izdavači imali za se računa da izdaju ovo djelo, ali nama je ovo djelo, nažalost, donijelo samo pasivu: — ono je možda za nekoliko decenija onemogućilo izdanje jednog vrijednog i potrebnog leksikona. To je valjda jedina »zasluga« ove knjige, a to sigurno nije od koristi ni hrvatskom jubileju niti hrvatskoj kulturi.

N.

PARIŠKI JESENJI SALON 1925.

PISMO IZ PARIZA.

Teško se je snaći u vrtlogu struja i utjecaja u ovom slikarskom internacionalnom centrumu. Pokušat ću da u glavnom dadem sliku dviju struja, koje su tokom istorije i prema potrebama vremena više ili manje prevlađivale i u kojima se nalaze komponente gotovo svake struje u umjetnosti. Klasicizam i Romantizam. Engleski umjetnički kritičar Roger Fry pišući o današnjem modernom francuskom slikarstvu, definirao je ove dvije opreke: »Nazivam romantičkim svako slikarsko djelo, koje ide za efektom asocijacije ideja, što ga slika na gledaoca proizvađa; klasičnim, koji prepušta svojoj formalnoj organizaciji, da djeluje na emociju. Slika nije klasična zato, što je inspirisana na mitologiji grčkoj ili latinskoj tradiciji, naprotiv je vjerojatnije, da će to djelo biti romantičko«. Ako se ovako shvati klasicizam, onda je današnje slikarstvo u pravom smislu klasičko. Cézanne je još za impresionističke periode nastojao, da uvede reda u bezglavost, koja je zanimala jedino efektima svjetla i njegovom analizom, htijući da dadu trenutnu impresiju oka; i podvrgao strogom ispitivanju upotrebu boja, te nastojao da suženjem crtanja, koje je impresionizam potpuno zanemario, dade potrebnu čvrstoću svojim tijelima, studiranjem planova na slici i gotovo arhitektonsku strogost slike. Kubizam, koji je nadovezao na Cézanne-a i koji već spada u historiji, bio je vrhunac u velikom pokretu rekonstrukcije slikarstva i odveo Cézannove sljedbenike prema potrebama svojih temperamenata do raznih rezultata. Zakoni reakcije a i potrebe vremena, koje je tražilo, da se unese reda u ovaj evropski haos, natjeraše slikare, da u zakonima reda strogoga i trijeznoga rada, nađu oslona za svoj daljnji rad.

Salon d' Automne je osnovan 1903. kao reakcija na čiste impresioniste Sisley-a, Monet-a i njihove sljedbenike. U njemu su već Matisse, Picasso, Deroin te i ako tretiraju boju još uvijek na način impresionista, ipak nastoje, da njome dadu formu, što su impresionisti potpuno zanemarili. Ovoga puta izložiše od starijih Matisse, Friez, Van Dongen. Dočekan entuziazmom pariške štampe, izgleda, da to po svojoj faktičnoj vrijednosti nije ipak potpuno zaslužio.

Henry Matisse izložio je dva interieur-a, što su i najbolje stvari na izložbi. Matisse je klasik u najvišem smislu Fry-ove definicije. Na ništa ne polaže osobite važnosti, jer mu je sve jednako važno. Stolica ili žena pred slikarskim stalkom, golotinja kupača, sve su to detalji koji u skupnoj orhestraciji igraju jednaku ulogu. Okoristivši se najpozitivnijim stranama Cézanne-ovog naučavanja, kod njega boja nije nikada neka ugodna dekoracija površine, nego daje prostornu konstrukciju, koja je zahtjev svakog dobrog slikarstva. Tome moguće i duguje Matisse one prostore obasjane suncem, pred kojima čovjek diše punim plućima, kao za proljetnog sunčanog jutra. Bretanjac Othon Friez izložio je dvije gole figure u peysage-u. On ima i boljih stvari. Kolorista na način Cézanne-ov, potamnjen nekim tamnijim sivilom, jedna od karakteristika njegova kroja, ne uspijeva (u ovoj slici) da dade potrebnu čvrstoću i punoću forma.

Španjolac Pruna, đak Picassov izložio je sjedeću figuru vrijednu svake pažnje.

Japanac Fonjita izložio je ženski akt. Izvrstan crtač voli plošnost. Neka perverznost u osjećaju smeta mnogo pravoj vrijednosti slike.

Kisling ima portre djevojke. Dobar tehničar, ne baš dobar crtač, upada u neku sladunjavost kolorita.

U ovome mnoštvu izloženih slika (oko 2000) bit će 15 do 20 njih, koje vrijede i koje mogu da svrate pažnju ozbiljnijeg gledaoca, koji od slikarstva ne traži nikakvih neslikarskih efekata, mogu se ubrojiti i slike petorice naših umjetnika, koji izložiše u salonu.

Šumanović i Uzelac, već dobro poznati u Zagrebu, i tamo gotovo nezapaženi Vinko Grdan, Mujadžić i Zorman.

Uzelac u vječnoj borbi sa impresionizmom i nečim drugim, što on traži sada, kao većina savremenih slikara, kod talijanskih primitiva, daje dojam nedovršenog i neizrađenog. Izgleda, kao da mu je zagrebačka »Berba« bolja i smirenije rađena. Kad Uzelac nađe samog sebe, barem približno dat će djela prvorazredna. Tvrdnja pariške štampe, da bi bio imitator Survage-a, ne stoji. Survage zaostaje za Uzelcom mnogo.

Sava Šumanović je izložio kompoziciju »Tri gracije« i »Žena u ružičnom«. Ostao je vjeran Lhote-ovoj estetici komponiranja, što ima potpuno pravo. On stalno napreduje. Kompozicija mu je bolja od one lanjske godine izložene u Salon des Indipendents, po gotovo od preklanjskih na izložbi Proljetnog Salona u Zagrebu. Uza sve njegovo nastojanje, da pojednostavljenjem forma dođe do što veće plastičnosti, izgledale su šuplje i krhke. Izmijenio se, forma mu se sve više približava viđenoj, jer bit će i on uvidio, da poznate Cézannove riječi — da se sve forme dadu svesti na valjak, konus i krug — bile simbolični način izražavanja, za kojim idu forme u nekom apstraktnom svemiru.

Začudio me je mladi Mujadžić. Poznat mi je po jednoj reprodukciji u Zagrebu kao tonski slikar. Promijenivši se potpuno, izložio je jednu »nature morte« i ženski akt upravo pikasovske snage, strogo i izvrsno crtan. Mujadžića zanimaju plastični elementi. Plastičnost postizava (obratno nego Cézannovi sljedbenici), lokalnom bojom, da ne zabodne u nikakve kolorističke efekte. Mujadžić pokazuje znanje i talenat prvorazrednog slikara.

Grdan Vinko izložio je raniji još zagrebački rad, svoj autorportret. Na duboku hladnu pozadinu postavljena je figura prorađena u lokalnoj toploj boji, ostavši jednostavna u formama, djeluje upravo asketskom strogošću.

Zorman Josip dao je dvije freske: Kompoziciju i glavu anđela. Zorman uspijeva, da dade svojim likovima anđeosku smirenost i nevinost kao da je u duši ostao čist poput primitivnih majstora. Glava je bolja. Dobro riješena sa plavom i žutom bojom i izvrsno crtana, unosi potpuno drugi duh u izložbu.

Još bih morao da spomenem Režeka Ivu. I ako taj slikar nastoji na svaku silu, da bude moderan, u usporedbi s ostalim, daje dobre stvari. Izložio je »Kupačice«. Slovenac Trstenjak, lani toliko hvaljen po dopisniku »Obzora«, potpuno razočarava. Izložio je dva bezvrijedna akvarela.

U ovom mnoštvu bezvrijednih, niti mediokritetskih slikara, koji su ipak cijenjeni i zarađuju ogromne pare, kao Van Dongen, unose osobito naši najmlađi mnogo ozbiljnog shvaćanja i znanja umjetnosti. Ne zavađaju nikakvim neslikarskim efektima, nego ekonomskom upotrebom boja, strogim crtanjem, kao da se odvajaju od čitave izložbe. Pariška štampa, premda hladna i proračunana za svakoga, koji joj nije bliz poznanstvom ili novčanim sredstvima, spomenula je i ako usput njihova imena. Tko znade cijeniti, kako se teško dolazi i do toga u Parizu, gdje su ljudi kao Rodin, Picasso i drugi svugdje prije bili priznati nego ovdje, znat će cijeniti vrijednost i ovih i ako neznatnih spominjanja.

V. T. Lazić.

O ZNAČENJU I. INTERNACIJONALNE IZLOŽBE NA RIJECI.

O riječkoj umjetničkoj izložbi bilo je mnogo pisano kod nas i na strani, a brojnim reprodukcijama uspjelih izložaka, popularisala se ova izložba, uzevši značajan datum, koji je specijalno za našu umjetnost važan. Važan je zato, jer je izložba dala mogućnost našim umjetnicima, da će u skoro moći izlagati u budućim talijanskim internacijonalnim umjetničkim izložbama kao što su: rimska i venecijanska, te podržavati stalne veze sa susjednom umjetnošću, s kojom smo do sada malo ili ni malo veza imali. Naša je do sada umjetnost bila vezana samo na Pariz, našim talentima je bio idealan opet Pariz — zapadna umjetnost, koja je uistinu do pred ratom bila dominitnom evropskom umjetnošću. Danas stojimo pred posve novom orijentacijom, koju smo po rimskoj, venecijanskoj i riječkoj internacijonalnoj umjetničkoj izložbi mogli predvidjeti. Dekadentne pojave u likovnoj umjetnosti sve to više iščezavaju, a pozitivizam, koji se negirao danomice, stiče prednost, kako u javnosti, štampi, kritici, tako i kod ozbiljnih umjetnika, koji se ne zadovoljavaju samo apstraktnošću.

Riječka izložba, na kojoj je pobijedila lijepa umjetnost, odlučno će uplivisati u ovim krajevima na razvoj umjetnosti, tim više, jer to ne će biti posljednja internacijonalna izložba, već, kako smo se mogli informirati, proicirati će se u buduće ovakove izložbe, gdje će naši umjetnici biti specijalno pozivani. Takovim izložbama će rasti samo ugled u svijetu našoj umjetnosti i umjetnicima, koji su već u preðašnjim izložbama u Parizu znali steći priznanje svojim djelima.

Druga jedna, možda još važnija strana našeg izlaganja na Rijeci je ta, što smo prvi puta mogli vidjeti među 35 naših izlagača na okupu umjetnike tako zvane naše starije generacije, od dr. Ise Kršnjavog, (koji je našu umjetnost prvi podigao), redom ponajbolje umjetnike: Čikoša, Račkoga, Crnčića, Tišova, Rašicu, Bužana, Valdeca, te mlađe: Gjurića, Filakovca, Aralicu, Pappa, i »Kolegij jugoslavenskih umjetnika grafičara« te »Klub Mladih« iz Ljubljane. Možemo samo pozdraviti način, kojim je aranžirano naše odjeljene, da budu zastupani predstavnici starije i mlađe, kao i najmlađe umjetničke generacije. Taj bi rad trebao da se i nadalje manifestira u našim izložbama, da prestane to diferenciranje »nove« i »stare« umjetnosti, jer je umjetnost bila uvijek samo jedna, a dekadentna vremena su je krstila i pretvorila u »sezonske umjetnosti«, koje, međutim, kako vidimo nisu duga vijeka niti su stabilne. Našu umjetnost, koja je mlada i koja treba još ozbiljnih i savjesnih djela, ne smije ići za »modnom« umjetnošću, kao nacije, koje su već dale svoju historiju i kojima to ne će smetati, kao ni kaplja vode više ili manje u moru. Umjetnici, koji na Rijeci izložiše, potvrđuju nam, da su na ozbiljnom radu za stvaranje naše umjetnosti koja je i na ovoj izložbi doživjela jedinstven i briljantan uspjeh sa strane talijanske javnosti i štampe, a što je važno, učinjena je privatnom inicijativom, troškom umjetnika, a ne države.

Stojan Strahinić.

M. VIDOVIĆ: DRUŠTVENA DEKADENCA.

Nakladna biblioteka »Uzgajatelj«, Sarajevo 1925.

Suvišno je informirati našu publiku o Vidovićevu kulturno-pedagoškom pokretu, kad je taj pokret uzeo danas toliki mah, da se raširio u sve krajeve države. Dizanje volje, gajenje rada na svim linijama, i voljom za rad probuđivanje svih sposobnosti, to je program toga pokreta

Jasno je, da je takav pokret potreban u našoj sredini, učmaloj i razrovanoj političkim trvenjima i sportskom besposlicom. Ako ikome, taj je pokret potreban našoj mladeži, da u njoj ubije sve one negativne strane uticaja športa, a taj izgleda i nema drugih strana. I čudno je samo, da se neki kompetentni forumi bune proti tome pokretu, dok im ne pada niti na kraj pameti, da se bune proti sportskoj bolesti, koja je toliko zarazila našu omladinu. I ne samo nju, jer ima i t. zv. intelektualnih krugova, koji imaju više smisla za tu besposlicu, nego za ikakav viši duševni rad

Vidović može imati kao i svaki radnik svojih pogrješaka i slobodno je svakome kritikovati te pogrješke, ali zato ne slijedi da njegov rad i njegov pokret treba pobijati u principu. Svaki početak ima svojih slabosti, ali se te slabosti s vremenom liječe a ono, što je pozitivno i vrijedno, svakako će samo sobom potisnuti te slabosti. Eto, zato nam je nerazumljiva sva ona kampanja, koju izvjesni krugovi vode protiv toga pokreta. Na koncu konca, ako ništa drugo, taj pokret (to će morati priznati i svi njegovi protivnici) ne može nikome škoditi, on može biti samo od koristi. Dobro je, da se on kritikuje, ali naprosto pobijanje nije nikakva kritika. Ni mi se ne bi mogli složiti sa mnogim tačkama toga programa, odnosno draže bi nam bilo, kad bi te tačke modifikovale u interesu zdravoga razvoja mladeži, ali uzet u cjelini, on iziskuje samo pohvalu.

U ovome kratkom štampanom predavanju, održanom na kongresu pristalica toga pokreta, g. Vidović je iznio osnovne misli svoga plana rada i svoj nazor o čitavom današnjem društvenom sistemu. Razumljivo je, da te misli nisu mogle u obliku jednoga predavanja izići onako izgrađene i izražene, kako bi to zahtijevala jedna studija te vrste. Njegova kritika današnjeg sistema društvenog i današnjeg načina uzgoja u mnogom je pogledu tačna, osobito u koliko se odnosi na naše školstvo, koje je većinom jedan beživotni mehanizam bez velike sadržine i bez velikoga smisla. Ali držimo, da isto tako ni lijek, koji propisuje g. Vidović i koji propagira njegov pokret, neće biti onaj pravi. Ispravno je, kada on na početak i cilj rada postavlja metu — Čovjek, ali je taj pojam ipak sam za se dosta neodređen. Njemu treba dati sadržaj i pronaći put, kojim se taj sadržaj postizava. Put, koji propagira g. Vidović, držimo, da neće biti onaj pravi. On se, naime, zagrijava za teozofiju i antropozofiju u svojoj reviji »Uzgajatelj« i izgleda po mnogim njegovim aluzijama, da je on taj put izabrao kao definitivan. Na taj je način i čitav pokret, držim, skrenuo na jednu, da je tako nazovem, metafizičku stranputicu. I eto, to je glavna mana, koju bismo zamjerili osnivaču toga pokreta. Mladež se ne smije uspavljivati onim, većinom luckastim, a svakako bolesnim pilulama nebulozne teozofije. Jer, kada uđu u tu maglu, oni će izgubiti smisao za realan i pozitivan rad. Ta će magla samo omamiti njihove duševne organe i oni više neće biti sposobni za otpor, jer će se tako njihova duševna »kičma« isušiti; a kako li su potrebni nama baš ti ljudi sa kičmom, otporni karakteri, kakvih malo imamo! To ne znači, da bi oni onda otišli u sferu materijalizma, jer ta su oba pola jednako pasivna. Autor zato ne smije da miješa pojam materijalizam sa pojmom realizma i pozitivizma. Pozitivizam i realizam, to bi morala biti osovina, na kojoj bi se gradile nove ličnosti, jer samo s takve zdrave podine mogu izrasti i zdrave ličnosti. Ako ikada, taj je pozitivizam potreban baš danas, u ovoj poplavi bolesnih okultističkih i drugih senilnih struja. A ako i kome, taj zdravi i sadržajni pozitivizam, potreban je našoj omladini. Samo tim putem se može doći do vrha, što se zove — Čovjek. **I. N.**

DRAGUTIN ŠILLER: NJEMAČKA VJEŽBENICA ZA OSNOVNE ŠKOLE.

Prvi dio cijena Din 30.—, drugi Din 25.—. Naklada »Narodne knjižnice«, Zagreb, Vojnička ulica 13.

Već se odavno osjećalo u nas, da nemamo prikladnih udžbenika za učenje njemačkoga jezika u osnovnim školama. A nije ni lako takve knjige složiti. Treba dobro poznavati duševnu jakost i sposobnost djeteta osnovne škole i njegovu mogućnost za primanje učevne građe. Isto je tako nužno, da su pisci takvih knjiga vanredno spremni pedagozi i metodičari s mnogo teoretskoga znanja i s još više prakse. Najpozvaniji su za taj posao svakako sami učitelji osnovnih škola kao vječni posmatrači djetinje duše i pamet, i to dakako stariji učitelji, koji su kadri, da svojim mladim drugovima podadu valjanih pomoćnih knjiga za pojedine predmete, pa tako i za učenje njemačkoga jezika.

Gospodin je Šiller stariji nastavnik i već je mnogo godina učitelj na vježbaonici učiteljske škole u Zagrebu, gdje je u tako prozvanim »ekstraštundima« učio mnoge generacije naše mladosti njemački jezik. On je u mladim godinama sigurno sam na sebi osjetio, kako je teško raditi bez dobre pomoćne knjige, pa se valjda zato i dao na mučan posao, da takve knjige napiše. Vrijedno je, da se taj posao napose istakne i pohvali.

Prva knjiga Šillerova ne sadržaje nikakvih gramatičkih pravila. To je i sasvim ispravno, jer je ta knjiga namijenjena djeci III. godišta osnovnih škola, u kojem se uče tek glavni počeci hrvatske gramatike. Pokatkada uče već djeca II. godišta njemački, pa je zato tim opravdanije, da u toj knjizi nema gramatike.

Kod poređaja slova obazirao se sastavljač knjige na latinicu, tako da je najprije uzeo slova, koja se u gotici jednako ili bar vrlo slično pišu i štampaju kao i u latinici. Preostala slova poredao je prema prirodi pisma i prema izgovoru. Tako su svrstane i vježbe u čitanju i pisanju, pa se od lakših slogova i riječi prelazi na teže. Neke rečenice, što se često čuju i u našem govoru, prevedene su na hrvatski jezik. To je dobro, jer djeca takve rečenice lako zapamte, budući da ih gotovo svaki dan i po više puta čuju, pa se onda sjete, kako se to isto kaže njemački, jer su to danas ili ovih dana učila.

Govorne vježbe u drugom dijelu prve knjige počinju onim, što je djeci najbliže i najpoznatije: škola i školski namještaj, očinska kuća, okolina i t. d. Obučavanje je udešeno u obliku pitanja i odgovora i to onako, kako se djeca izražavaju. Baš je u tom dijelu g. Šiller najbolje zasvjedočio, da vrlo dobro poznaje put, kojim se uspješno vodi djecu kod učenja stranoga jezika.

Vježbenica dio drugi namijenjena je djeci IV. godišta pa je prema tome i udešena. Tu i gramatika dolazi do riječi, ali samo toliko, koliko djeca poznaju gramatiku hrvatskoga jezika. Iz poređaja te građe i njezina primjenjivanja u govornim vježbama vidi se, da je piscu gramatika sporedni dio obučavanja i da glavnu važnost daje metodičkom postupku nastavnika, koji treba da obučavanje učini zanimljivim, kako bi u djeci probudio i budnom uzdržao volju za učenje. Držim, da baš s ovoga razloga g. Šiller nije u svoje udžbenike uvrstio nijedne vježbe za prevođenje na njemački jezik. Djeca svakako razgovaranjem nauče više nego prevođenjem i gramatičkom analizom.

Njemački su razgovori u t j knjizi zgodno poređani, kreću se oko istovrsnih predmeta i pojava, a ne prelaze opseg dječjega mišljenja. U drugoj polovici knjige ima prikladnih

basna, priča, pripovječica i pjesmica. Obadvije knjige svršavaju kratkim njemačko-hrvatskim rječnicima.

I vanjska je oprema knjigâ ukusna i lijepa; tisak je krupan, čist i jasan.

Te će knjige svakako dobro poslužiti nastavnicima osnovnih škola, a i drugima, koji se bave obučavanjem njemačkoga jezika. Pa i oni, koji sami uče njemački, naći će u tim knjigama ono, što im je potrebno kao temelj za daljnje učenje toga jezika. **I. G.**

R. TASOVAC: SAIDIFOVI UČENICI.
Zagreb 1925.

Pod malo neobičnim naslovom iznosi pisac u neke vrsti besjedničkom stilu propovjednika Velimirovića svoje refleksije i sentence o životu, njegovu smislu i njegovoj zadaći. Možda u tim mislima, kao i u najkonfuznijim izrekama, ima životnih istina, ali pisac ne vodi mnogo računa o jasnoći, već izgleda da polaže glavnu važnost na efekat. Odatle i one neobičnosti u tim izrekama, jer se sve svodi na efekat, koji pisac hoće da poluči makar i praznom afektacijom. Tako se u čitavoj ovoj oratorskoj knjižici govori jedino o žderanju kao principu života. Ne znamo, zašto se piscu toliko sviđa ta riječ žderanje i gotovo izgleda, da nema toga žderanja, da pisac ne bi imao o čemu uopće da piše.

Na primjer: »Selekcija ište da budemo ljudožderi... Drukčije će propasti budućnost čoveka. . Čovek ždere... Pravda ište da budemo ljudožderi... Da ne žderemo samo bedne... Uzvišenost ište da budemo ljudožderi... Ko nije ljudožder ne mari za pravdu... Ko nije ljudožder ne mari za uzvišenost. . Ko nije ljudožder ne mari za razum.. Osobito ako veselo ždere... Osobito ako oni koje ne ždere obesno žderu... Osobito ako oni koje ne ždere glupo govore... Osobito ako oni koje ne ždere — žderu i smeju se... Stoga pripada nižoj rasi te ga se može kao životinje požderati...«

I tako dalje, sve u tome smislu ljudožderske »mudrosti«. Kad bi bila duhovita, ova ljudožderska »filozofija« dala bi se bar čitati kao zabavna lektira. Ovako je ova prazna i šuštava afektacija jednog nesređenog mozga dosadna. Pisac bi trebao da najprije nauči pisati i onda da nam bar pismenim jezikom izreče te nepismene misli. Ovako čovjek dolazi u napast da se zbilja složi s piscem u njegovoj izreci i u njegovu slučaju, da naime čovjek nema razloga da ne bude ljudožder (u svom smislu) ako oni, koje ne ždere, glupo govore. Ta mudrost žderanja ovdje bi imala smisla samo u tome slučaju, ako bi pisac postao žrtva toga principa kao što smo mi i nehotice postali žrtva ove njegove prazne i dosadne knjige. **—ić.**

SRPSKE NARODNE PJESME.

Pod tim je imenom izašla ćirilicom prva knjiga Središnjega Prosvjetnoga Odbora za narodno prosvjećivanje kod Ministarstva Prosvjete u Beogradu. Prva knjiga donosi pjesme iz doba Nemanjića, a pod redakcijom dra V. Ćorovića u obliku osmine, sa četiri slike naših najglasovitijih manastira. Tehnička oprema nije besprikorna. Uvezanoj je knjizi cijena 6 dinara, od kojih ide 1 dinar za sakupljače. Ako se misli to izdanje nastaviti i prikazati sva naša narodna poezija, onda bi bio ispravan naslov: »Naše narodne pjesme« ili »Narodne pjesme južnih Slavena«, budući da je narodna pjesma zajedničko dobro svih Hrvata, Srba i Slovenaca. Tako je radio i F. Ž. Kuhač daleko prije oslobođenja i ujedinjenja. **R.**

IZDANJA CRVENOGA KRSTA S. H. S.

U posljednje se vrijeme provodi osobitom energijom organizacija Crvenog Krsta, najhumanije naše ustanove, koja u vanjskom svijetu rukovodi svu etičku literaturu, koja služi kao najbolje i najsigurnije sredstvo, da posije svuda ideale čovjekoljubivosti. Kod nas je neprilika u tom, što su sva ta izdanja nadrobljena ćirilicom, latinicom i slovenštinom s jedne strane, a s druge strane opet: jezik nije, osim u nekih pisaca, bez grješaka. Kako je Crveni Krst internacijonalna ustanova, trebalo bi dati latinici prednost već radi kontakta s inozemstvom, gdje su svi listovi i izdanja Crvenoga Krsta štampana isključivo i samo latinicom, pače i kod Nijemaca, kojima je inače i te kako mila gotica. Druga je neprilika, što su izdanja grafički nedotjerana. Beogradske knjižare slabo paze na opremu i pregled sloga, a kod ilustrovanih izdanja to je od osobite važnosti. To je i ponukalo Petrovića, da »Narodno Delo« štampa u Zagrebu, a to dokazuju i izdanja zagrebačkoga Crvenoga Krsta. Lijep je primjer dobra knjiga prof. B. Zečevića »Ciljevi i metode Podmlatka društva Crvenoga Krsta«. Izdanje ćirilicom (Beograd) zaostaje za zagrebačkim »Glasnik Podmlatka«, mjesečnik za djecu, koje uređuje odlično prof. Ilić sadržajem zadovoljava, u koliko pojedini sastavci nisu napisani naročitom tendencom, što je na štetu sijanja sveljudske ljubavi. »Kalendar Podmlatka« za god. 1925.—1926. pod uredništvom Marcela Kolina treba da je u buduće pouzdani rukovođ, pa kad ga koji učitelj uzme u ruke, znade šta će i kako će. Tu treba da je točan šematizam svih odbora točnom oznakom odbora i djelovanja, popis literature Crv. Krsta, gdje vazda vidno mjesto mora zauzimati Henry Dunant, popis adresa za dopisivanje sa primjerima, spis (u detalje) škole rada s konkretnim navodom, što sve dijete može i kako će izraditi, a dakako da tu treba i savremenoga štiva iz omladinske domaće i svjetske književnosti itd.

Kako u Crvenom Krstu ima dosta ljudi od pera, bit će dobro, da se na glavnoj skupštini o izdanjima povede diskusija i tu — već u početku — razdijeli posao, a ne da se miješa administrativni posao i čisto književni i novinarsko-**knjižarski. Kako se radi o tom, da slijedeće godine u većem stilu proslavi Crveni Krst S. H. S. svoj opstanak** i prikaže djelo svojega rada, evo lijepe prilike, da **uredi i** detalje svojih izdanja, koji se preporučuju sadržajem sama po sebi. **R.**

POEZIJA I PROZA.

Pod tim napisom izdao je vlastitom nakladom u 500 numerisanih luksus-primjeraka hrvatski književnik R. F. Magjer u Osijeku, I. (Gajev trg 4) knjigu svojih sabranih pjesama (iz »Poriva«), aforizama i novela iz života hrvatskoga seljaka (iz »Zapisaka sa sela«). Knjiga je kao bibliografsko izdanje umjetnički opremljeno u tiskari A. Rotta, koja rijetkim ukusom oprema knjige. Ukrašena je umjetničkim exlibrisom od I. Rocha i M. D. Gjurića, te slikom i autografom autorovim. — Cijena je primjerku 50 dinara. **R.**

SLOVENSKI BIBLIOGRAFSKI LEKSIKON.

To je naveliko zasnovano djelo, koje će opsizati oko 1000 stranica leksikonskoga formata, dvostupačno. Uređuju gg. dr. I. Cankar, dr. J. Glonar, dr. F. Vidrič i dr. J. Šlebinger uz suradništvo svih slovenačkih naučenjaka i književnika. Pojedinačnoj svesci cijena je 90 D, a cijelom djelu 500 D. Pretplata se šalje: Zadružnoj gospodarskoj banci d. d. u Ljubljani (Miklošičeva cesta 10). Djelo će prikazati sve osobe, koje su imale udjela kod stvaranja slovenačke kulture. Sviđa nam se gesta naše slovenačke braće koja radi samostalno prama onoj: Uzdaj se u se... **R.**

REFLEKTOR.

Polumjesečnik za sva aktuelna pitanja. Uređuje Lav Vrelović.

Svako nastojanje provincije da se na bilo koji način afirmira, može da bude samo simpatično. U tom smislu bi mogli da pohvalimo i ovu novu reviju mladih ljudi iz Osijeka. Revija ima lokalni karakter i ne prelazi horizont svoje pokrajine. Belestrika je doduše još prilično slabo zastupana, ali neki članci su — kao g. V. Sofića: Njeguševa filozofija — vrijedni pažnje. Možda bi uopće bolje bilo za te mlade ljude, da više posvete pažnje principijelnim pitanjima i njihovim objašnjavanjima, jer bi tim bistrenjem pojmova koristili više i sebi i svojoj publici. Kao redovito u mladim revijama, tako je i ovdje gotovo najviše zastupana polemika. Polemika je potrebna, osobito u našoj sredini i našem društvu. Ali ne bi se smjelo poći onim besplodnim putem lokalne i lične polemike. Od toga nema nitko koristi. Polemika treba da ima neki viši smisao od ličnoga razračunavanja. U polemici bi se mogle zgodno da markiraju crte nazora novoga naraštaja. Takva samo principijelna polemika imala bi neki smisao i neko značenje. Drukčije je to samo trošenje vremena i — papira.

Toliko bi imali da primjetimo ovoj reviji, od koje su do sada izašla samo dva broja. Sa malo više iskustva i ta će revija sigurno uvidjeti svoje pogrješke i ona će ih popraviti. Toliko možemo da očekujemo od njezinih ozbiljnih izdavača i saradnika: V. Sofić, L. Vrelović, T. Tanhofer, M. Feldman, I. Mamuzić i dr. Onda, nadamo se, moći ćemo da bolje i opširnije govorimo o ovoj mladoj reviji. **N.**

ZBIRKA UZORAKA U ŠEGRTSKIM, GRAĐANSKIM I SREDNJIM ŠKOLAMA.

Profesor držav. muške učiteljske škole u Zagrebu Josip Tomašević hoće da o svome trošku izda već priređenu »Zbirku uzoraka za crtanje (risanje) u šegrtskim, građanskim i srednjim školama«.

Uzorci te zbirke složeni su iz prirodnih motiva, koji su udešeni ili kao jednostavne vježbe za crtanje prirodnih oblika ili stilizovani u ornamente prikladne za primjenu na razne predmete. Tome općemu dijelu zbirke dodano je mnogo uzoraka za stručno crtanje bravara, stolara i zidara te mnogo konstrukcija za paralelnu i centralnu projekciju i nauku o sjeni.

Da se mogne ustanoviti naklada te zbirke, potrebno je, da se izdavaču što prije prijave ona lica ili škole, koji žele ovu zbirku nabaviti, jer će se inače izdati samo u 200 primjeraka, koji će se brzo razgrabiti, jer je vrlo lijepa i praktično udešena a i potrebna. Štampat će se na čvrstom papiru s preko 300 slika te u lijepim koricama opremljena.

Kome nije potreban onaj dio za stručno crtanje, umoljava se, da to u narudžbi izrično navede. Cijena će se naknadno ustanoviti prema veličini naklade no već sad se može reći, da ni u jednom slučaju ne će biti prevelika.

NATJEČAJ ZA PRIČU. NAGRADA 500 DOLARA.

Pod tim naslovom čitamo u tjedniku »Hrvatska«, koji izlazi u Calumetu, Mich zanimiv natječaj, te ga priopćujemo u cijelosti:

»Universalno Korporacija Slika iz New Yorka raspisala je natječaj za najbolju priču, koja će se nagraditi sa 500 dolara. Ovakovih nagrada biće svega deset i one će skupa biti isplaćene sa 5000 dolara kao nagrada desetorici najboljih takmičara. Narodnost, jezik i vjera ne uzimaju se u obzir, što znači, da se hrvatski pisci i novinari također mogu takmičiti u ovome kontestu.

Priča valja da se počinje sa kratkim nacrtom sadržine, i taj nacrt (smopstp) ne smije biti duži od 500 riječi. Materijal treba da je porijeljen u deset glava, ili da opisuje deset epizoda. Ostala obrada ostavljena je slobodna piscima.

Stručni odbor pregledaće ove nacrte i oni, koji budu primljeni, upotrebiće se za izradu filmova. Prvenstvo u takmičenju imaju novinari, i to ne samo amerikanski nego i hrvatski i slovenački. Pored novinara mogu se takmičiti i drugi pisci, naročito oni, koji su članovi organizacije »National Editorial Association«. Rukopise rađene na pisaćem stroju, a pisane na engleskom ili hrvatskom jeziku, treba slati na adresu: Universal Pictures Corporation, 730 Fifth Avenue, New York City, i t o d o k r a j a t e k u ć e k a l e n d a r s k e g o d i n e. Nagrađeni radovi objaviće se u mjesecu fabruaru iduće kalendarske godine«.

Tko je junak na ždrijelo... **—ar.**

NARODNA ENCIKLOPEDIJA.

Kao pretplatnik primio sam 4. svezak »Narodne enciklopedije«, pa sam ga namah i pregledao. Ustanovio sam pritom, da se naše primjedbe prvašnjim svescima, premda opravdane i stvarne, moraju i ovom svesku ponoviti. Naglašujem, da mi nije ni najmanja do napadanja ili zabadanja, jer takva niti su dolična niti donose koristi. U ovom 4. svesku ne dolazi naš primorski Cenik, zaslugom njegovih »Amerikanaca«, lijepo i napredno selo. Ne dolazi ni mjesto Čavle, sjedište općine, kojoj pripada Cenik. Ako se već izostavljenje Cenika može ispričati, ne vrijedi to i za Čavle, jer je to mjesto po glasovitoj lujzinskoj cesti radi odvijanja teretnog prometa nadaleko poznato izvan Primorja. Ne spominje se ni toliko poznato Čepićko jezero u Istri. Ne spominje se ni Cres kao otok ni kao grad. Valjda uredništvo ne misli, da mi taj kraj, jer je pao nesrećom pod Italiju, moramo da zaboravimo ili da ga se čak i odričemo? Čudno je, da se spominje creski samostan sv. Franje, a grad i otok ne. Pod naslovom »Čakavski dijalekt« spominje se Crkveno selo, ali se ne donosi pod posebnim naslovom tako, da ne znamo ni gdje je ni kako je veliko itd. Kad sam kod »čak. dijalekta« kao čakavac moram poreći, da se za građu veli groja. Graja je drač, trnje, a ne građa. Isto tako se u gornjem barem hrv. Primorju manje govori brime negoli breme.

Ne dolaze spomenuta ni sela Carevo polje, ni Cesarica, ni u nar. popjevki spominjano selo Čučerje. No za to se upravo nepotrebno i izlišno donose naslovi: Busud = Bos. Brod, Buranija = grah i sijaset turskih riječi.

Kad se već donose tuđe stvari moralo se iznijeti i Burgenland, kraj, koji u mnogim općinama nastavaju Hrvati i o kojima se je prošle i ove godine toliko pisalo.

Na str. 445. i 446. govori se o Ćićima i između ostaloga iznosi ovo: »Ć. su po većini hameprozopni brahikepali sa spenoidnim ili platicepalnim oblikom moždanske lubanje i uglavnom ovoidnim licem«. Ta za Boga tko može tu staroklasičnu karakteristiku razumjeti, osim liječnika i možda veterinara? Valjda se narodna enciklopedija ne piše samo za najviše intelektualce?

Ograničujem se samo na te nedostatke, koje rado opraštam, jer je to početak ovakve radnje. Ali ipak se mora prigovoriti redakciji, što ona te prigovore ne uvažuje, dok svaki svezak vrvi tolikim nedostatcima. Naši bi prigovori morali ponukati redakciju, da svaki svezak daje prije štampanja bar pregledati. Nitko joj ne će zamjeriti ako svesci ne budu radi toga redovito izlazili. Opaža se, da vrlo malo Hrvata kod tog djela sudjeluje i baš zato nije se redakcija smjela odvažiti na izdavanje djela dokgod ne bi bila osigurala dovoljan broj vrsnih pisaca. **L.**

Izdavači i vlasnici: Dragutin Nemet i drugovi. **Tisak »Tipografije« d. d. u Zagrebu.**

VIJENAC

GODIŠTE I. i II. U ORIGINALNOM UVEZU

dobiva se uz cijenu od 200 Dinara svako godište kod uprave.

Gradska štedionica

Općine slob. i kr. glav. grada Zagreba

Jelačićev trg 20 Zagreb Vlastita palača

Ulošci Din 110,000.000·—

Prima uloške na knjižice i tekući račun, te obavlja sve bankovne i burzovne poslove uz najpovoljnije uvjete.

Iznajmljuje sigurnosne pretince (Safe-depôt)

Za uloške jamči grad Zagreb.

Tisak »Tipografije« d. d. u Zagrebu.